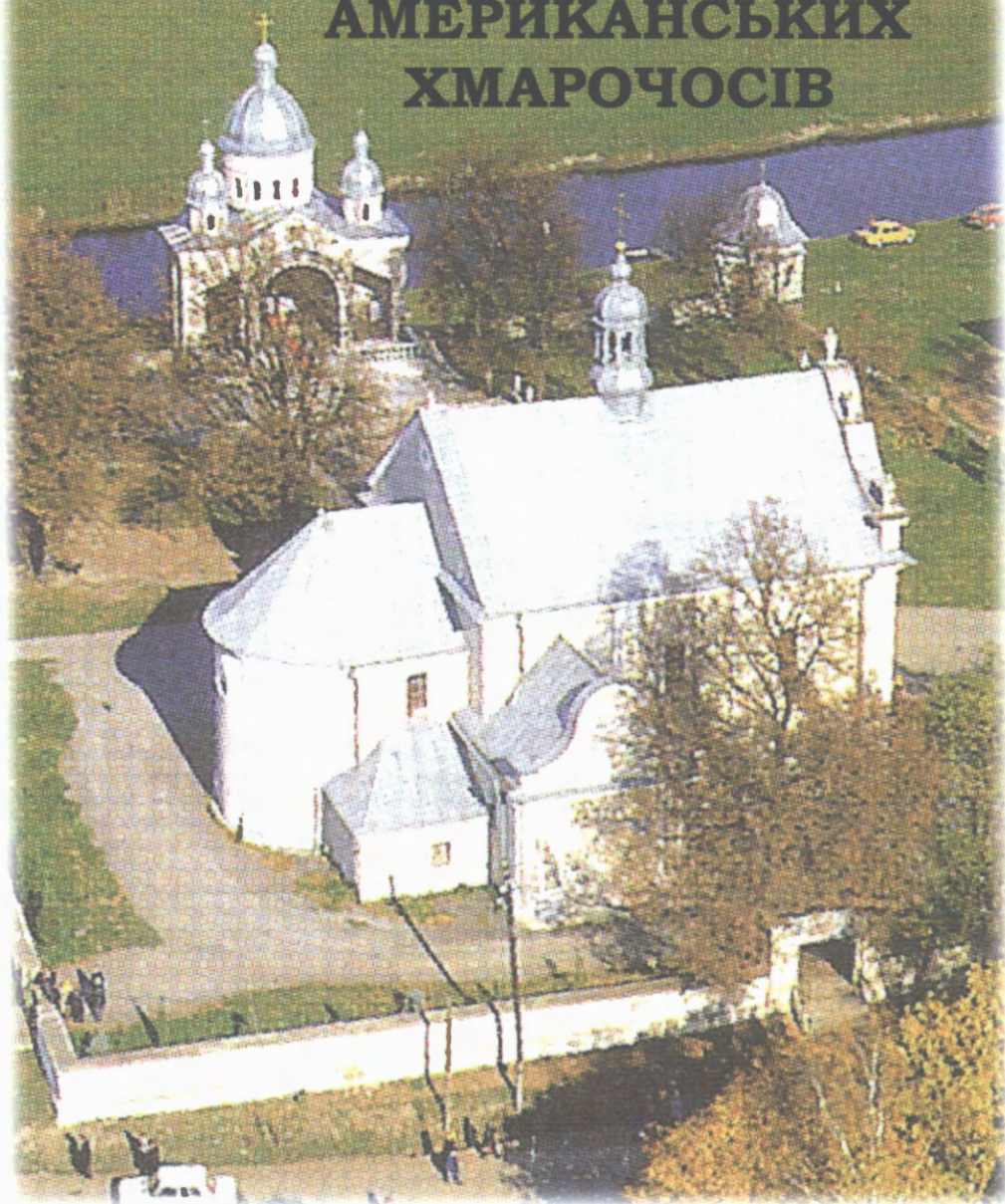

ІВАН ГОЛОВІНСЬКИЙ

**ВІД
СТЕПІВ ПАНТЕЛИХИ
ДО
АМЕРИКАНСЬКИХ
ХМАРОЧОСІВ**

IVAN HOLOWINSKY

**FROM
STEPPE OF PANTELYKHA
TO
NEW YORK SKYSCRAPERS**

New York, 2009

ІВАН ГОЛОВІНСЬКИЙ

**ВІД
СТЕПІВ ПАНТЕЛИХИ
ДО
АМЕРИКАНСЬКИХ ХМАРОЧОСІВ**

Ню Йорк, 2009

*На обкладинці
Церква в Зарваниці, вид з літака.*

З друкарні Computoprint Corp., Clifton, New Jersey
Tel. 973-574-8800 Fax: 973-574-8887 E-mail: computopr@aol.com

ВСТУП

На схилі віку, після довшої застанови, а особливо на прохання мого найстаршого онука Романа, рішив я написати спомини із життєвого шляху минулих вісімдесять років. В першу чергу слід звернути увагу на трудшощі, котрі є перед кожним автором, що намагається писати спомини.

В першу чергу звернім увагу на труднощі із самою довготривалою пам'яттю. Наша пам'ять є селективною, себто не одностайною. Ми запам'ятуємо деякі події краще і точніше, інші неясно, а деякі взагалі не можемо собі пригадати. Цей феномен залежить від емоційної напруги події, котру стараємося пригадати.

Коли беремо до уваги нашу співдію із іншими людьми, може виринути питання довіроцности. Є майже неможливо після десятиліть часу порозумітися із багатьма людьми, з котрими ми спілкувалися. В свою чергу писати про них без їхньої згоди може створювати етичні проблеми.

Також слід звернути увагу, що читач завжди звертає більшу увагу на ті новини, котрі мають більшу сензаційну вартість. Одначе, не завжди сензаційна новина є правдивою. Тому треба добре перевірити минулі події, щоб про них писати.

Мої спомини поділю на одинадцять частин або розділів. Тим розділами є: Дитячі роки (1927-1941), Бережанська гімназія (1941-1944), Переселенчі табори в Австрії (1945-1949), Приїзд до США і Корейська війна (1949-1952), Початок професійної праці (1952-1966), Катастрофа Чорнобиля (1986), Тисячоліття Хрещення України (1988), Конференції на університеті Ілліной (1980-2006), Студенти з України на університеті Ратгерс (1992-2002), Студійні поїздки в Україну після проголошення Незалежності (1992-1995), На схилі віку (від 2000 року).

Іван Головінський

ДИТЯЧІ РОКИ

1927-1941

Я прийшов на світ у відомій відпустовій місцевості Зарваниці, 25-го квітня 1927 року. Того року, 25-го квітня, був Обливаний Понеділок і тому, як оповідала моя мати, повитуха запевняла її, що це для мене добрий знак на ціле життя, що будуть мене любити дівчата.

Моя мати Марія, відома католицька письменниця, походила із священничого роду Кузьмовичів. Її батько, отець Іван Кузьмович, був парохом Лавочного в Карпатах на Бойківщині, найстарший брат Євген був монахом-студитом, а брат Зеновій безженним священником.

Мій батько Василь, був священником і адміністратором Зарваниці, а в роках 1941 до 1944 також деканом Зарваницького деканату. В час Першої світової війни батько був українським січовим стрільцем, а відтак старшиною Української Галицької Армії. В 1918 році, в час Листопадового Зриву, батько з іншими старшинами УГА, перебрав владу в Підгайцях. В 1919 році батько, як старшина УГА, стояв постоем в Василькові над Дніпром. Для мене, це був зворушливий момент, коли я з дружиною відвідав Україну в 1992 році і мав нагоду відвідати Васильків. В час горезвісної польської пацифікації в 1930 році, польська поліція жорстоко побила мого батька. Про це є згадка в брошурі “На вічну ганьбу Польщі”, видання проводу ОУН, Прага, 1931, ст. 36. Мені тоді було три роки і, на жаль, нічого не залишилося в моїй пам’яті з того часу.

Безжурно проминали дитячі роки на забавах і плаванні в річці Стрипі. Особливо любив я, коли батько брав мене з собою

як їхав возом в поле між Зарваницею і Доброполем. Там простягався степ, так звана Пантелиха. В моїй хлоп'ячій уяві виринали на конях козаки Богдана Хмельницького, коли ішли походом через Підгайці на Львів.

Часом в літі приїздили на вакації зі Львова до Зарваниці мамин брат Володимир Кузьмович, інспектор шкіл Рідної Школи і редактор “Діла”, його дружина Ірена і їхні доньки Галя і Оксанка. В 1940 році вуйко був заарештований радянською владою і вивезений на Сибір, де і помер. Тета Ірена з доньками була заслана до Казахстану. Під час так званої Хрущовської “відлиги”, тета і доньки повернулися до Львова. В 1992 році я мав можливість відвідати Галю і Оксану у Львові.

Як відомо, Зарваниця це знана відпустова місцевість і щороку, від травня до вересня, тисячі прочан з прапорами і процесіями приходили до Зарваниці. Я, як і інші хлопці, залюбки бігали на зустріч паломникам, як вони тільки появлялися на горбі біля цвинтаря.

Особливо святочно виглядали вулиці Зарваниці вечорами, коли тисячі прочан з засвіченими свічками, співаючи релігійні пісні, йшли до каплички під лісом, щоб помолитися і напиться цілющої води.

Перші чотири класи, від 1934 до 1938 року, ходив я до народної школи в Зарваниці. Директором школи був заїлий польський шовініст, “професор” Цепляк. Він вимагав, щоб я писав своє прізвище як Головінські, а не Головінський. Коли мої задачі я підписував “Головінський”, він перекреслював червоним олівцем і писав “Головінські”. Я пригадую, що йому на перекір, я в дорозі до дому, сідав у рові і писав “Головінський”. В моїй дитячій уяві виринав Тарас Шевченко, як сидів у бурянах і писав вірші. Треба було аж інтервенції мого батька, щоб Цепляк залишив мене в спокою. Іронія долі так склалася, що в ночі 17-го вересня 1939 року, коли радянська армія наближалася до Зарваниці, Цепляк застукав у вікно нашої хати і благав мого батька, щоб той порадив йому, як утікати до Румунії. Яка була його дальша доля, мені не є відомо.

В червні 1938 року я закінчив четверту класу народної школи в Зарваниці й мої батьки рішили повезти мене до Львова на дальше навчання. Мене примістили мешкати у мого вуйка, Володимира Кузьмовича. Моя тета давала лекції гри на форте-

п'яно і намагалася зробити з мене п'яніста. Пригадую собі як одного разу тета намагалася навчити мене грати пісню: "Ой, не коси бузьку сіна...". У моїй уяві виринула ріка Стрипа і трави Пантелихи, а по моєму лиці покотилися рясні сльози. На жаль, для моєї тети на тому закінчилася моя кар'єра п'яніста.

Короткий час я ходив до школи Сестер Василянок, де були майже самі дівчата. Пригадую собі, що в моїй класі була Леся Храплива, тепер відома письменниця і пластова діячка Храплива-Щур, котра живе в Канаді. По кількох тижнях я перейшов до хлоп'ячої школи імені Тараса Шевченка, котра була поблизу академічного дому, де мешкали українці, студенти університету.

Весною 1939 року Львів пережив зворушливі й бурхливі часи. В березні Закарпатська Україна проголосила незалежність і як реакцію польські боївки нападали на українські установи, щоб їх руйнувати. Пригадую як у нашій школі, на коридорі, стояла купа каміння, щоб в потребі боронити школу від поляків. З того часу пригадую собі два особисті епізоди. Одного дня два малі полячки завважили як я виходив зі школи Шевченка, затримали мене на вулиці й набили тільки тому, що, як вони говорили, "я був русін". То для мене було своєрідне "революційне хрещення".

Іншим разом минаючи на вулиці групу поляків, я почув як вони говорили, що треба напасти на академічний дім. Я рішив піти до академічного дому, щоб остерегти студентів. Стійковий, що стояв при брамі будину завів мене до провідника гуртожитку, котрий похвалив мене за чуйність. На жаль, прізвища провідника гуртожитку не пригадую сьогодні.

Літо 1939 року проминуло для мене безжурно в Зарваниці. Восени 1939 року розвинулися політичні події, які докорінно змінили життя мільйонів жителів Європи. У висліді договору Молотова і Рібентропа із серпня 1939 р. Німеччина і Радянський Союз поділили Польщу. 1-го вересня 1939 року Німеччина пішла війною на Польщу. До двох тижнів Польща розпалася, а польська верхівка утікла до Румунії і Мадярщини. 17-го вересня червона армія увійшла на територію Галичини. Запанувала диктатура, а з нею арешти, переслідування і вивози на Сибір. Про навчання у Львові не можна було навіть думати. Настала нова дійсність і я почав ходити до десятирічки в сусідньому селі Вишнівчику. Нові учителі намагалися навчати нас співати "радян-

ських” пісень, щось в роді: “льотчик високо літає, много денгів получає, мамо я льотчика люблю”. Одначе, на перекір учителям, хлопці сходилися малими гуртками і тихо співали: “Ми зродилися з крові народу, колисала нас грізна тюрма”.

Майже два роки тривала радянська дійсність в Галичині, з вивозами, терором, розстрілами і політичними процесами. Як родина священика, бувшого українського січового стрільця, ми жили в страху перед вивозом на Сибір.

В червні 1941 року почалася німецько-радянська війна. У Львові 31 червня тимчасове правительство під проводом Ярослава Стецька проголосило відновлення Української Держави. По селах молоді хлопці, члени ОУН, з синьожовтими опасками держали порядок замінивши радянських міліціонерів. Одначе, ситуація скоро змінилася. Гітлерівська Німеччина вимагала, щоб Провід ОУН відкликав проголошення незалежности, що Провід рішуче відмовився зробити. Німці почали арештувати націоналістів і висилати їх до концентраційних таборів.

В липні або серпні 1941 року мій шкільний товариш Іван Стельмах доручив мені вивчити Декальог і прийняв мене до свого юнацького звена.

БЕРЕЖАНСЬКА ГІМНАЗІЯ

1941-1944

Восени 1941 року мій батько записав мене до п'ятої класи на навчання в Бережанській гімназії. В роки Другої світової війни Бережанська гімназія містилася серед міста в давньому будинку міської управи із стародавньою вежею. Для багатьох із нас ця будівля навівала імпазотно-таємничі настрої. Ми з захопленням відчитували "історичні" написи на старих лавках, уявляли собі, що якраз у тій лавці сидів Маркіян Шашкевич або Богдан Лепкий.

В Бережанах я був на станції в директора гімназії. З учителів, добре пригадую професора Ребрика, котрий був також директором бурси і професора Бабуняка, котрий здається понад усе, навіть до самовідречення любив українську пісню. Багато завдячуємо ми нашим учителям, що чомусь тоді, видавалися такими грізними і неприступними, але завжди дбали про нас і мали для нас теплі слова заохоти і розради. Усім їм, тим кого пригадую і кого призабув, належиться щира подяка.

Окрема подяка належиться нашим батькам, котрі часто із нараженням власного здоров'я возили для нас харчі, ховаючи буханку хліба чи грудку масла в соломі на возі. Такі доставки харчів із сіл до Бережан вимагали спритності і самопожертви, особливо весною, коли по селах давався відчувати голод, а німецьке шумовиння із різних "зондів дінстів" здирало контингенти побиваючи тих, що ховали харчі.

Тривожні спомини із тих бурхливих років часто перепліталися із мрійливими епізодами. Бережанський замок був одним з тих місць, де часто забігали гімназисти. Однак, особливу при-

тягаючи силу мала для нас гора Лисоня із своїми ще видними слідами затяжної боротьби Українських Січових Стрільців з російськими військами в час Першої світової війни. Часті прогульки на Лисоню мали вплив на формування нашого характеру і особистості. У нашій юнацькій уяві Лисоня видавалася чимсь величним і героїчним і ми прирікали тоді йти слідами Українських Січових Стрільців.

Пригадується час, коли в Бережанах відбувався набір добровольців до української дивізії Галичина. В молодечій уяві виростала українська збройна сила і молоді гімназисти не хотіли бути позаду. Багато учнів восьмої і сьомої класи голосилися добровольцями. Був соняшний, гарний день, коли на Бережанському ринку відбувалася дефіляда добровольців Маршували рівні колони молоді, грали оркестри, маяли синьожовті прапори. Нікому і на думку не приходило тоді, яку одисею переживуть ті молоді студенти в недалекому майбутньому.

Та крім настроєво піднесених, а часом і безжурних моментів, залишилися в пам'яті грізні й трагічні події. З наближенням фронту почав посилюватися німецький терор. Часто з найменшої причини німці десяткували цілі села або брали закладників, яких тримали в Бережанській тюрмі. Сильно запам'яталася одна така подія, коли вулицями Бережан, тягаровими автами, під сильною ескортою гестапо везли селян-закладників. Обдерті, голодні, зтероризовані, гордо витримували наруги і побої. Кілька днів пізніше тих закладників розстріляло гестапо на Бережанському кладовищі. Кілька днів лежали непоховані, під голим небом, на землі, котру так дуже любили, кличучи до неба о пімсту для “Третього Райху”.

Потрясаюче вражіння на гімназійну молодь викликав атентат польської боївки на молодого поручника української поліції, Кушніра. Молодь взяла масову участь у похоронах, виявляючи щирі почуття жалю за загальнолюбленим поручником.

Поволі, але певно наближався кінець гітлерівського “райху”. Частіше на залізничній станції можна було завважити поїзди з раненими німецькими вояками. Приблизно в лютому 1944 року відкрито в Бережанах військовий шпиталь в будинку повітової управи. Ранених привозили вже не тільки поїздами, але і тягаровими автами, певний знак, що фронт наближається. В повітрі зависло очікування чогось небуденного і невідомого. Наближав-

ся Великдень 1944 року, а з ним і закриття Бережанської гімназії. Більше як пів століття проминуло від того часу. Деякі із наших друзів загинули під Бродами, інші у рейдах УПА, ще інші живуть сьогодні розкинуті по всіх континентах світу.

Після розгрому німецької армії під Сталінградом, червона армія поволі, але певно просувалася на Захід. Фронт зближався до Зарваниці і батько рішив переїхати у Карпати до села Лавочного, де парохом був брат моєї мати, отець Зеновій Кузьмович. Пережиття з того часу є докладно описані в споминах моєї мами (*Чужиною*, видавництво “Добра Книжка”, Торонто, 1977 р.).

Літо 1944 року запам’яталося трагічними подіями, як наприклад, розгром дивізії Галичина під Бродами. Тоді через Лавочне в напрямі на Закарпаття і Словаччину переходили вояки дивізії. Вони задержувалися на відпочинок на приходстві в Лавочнім, де ними опікувалася наша мати.

Також пригадую як до Лавочного часто приїжджали на конях вояки і старшини Української Повстанської Армії. Це були члени куреня, котрий охороняв Перший Великий Збір Української Головної Визвольної Ради – УГВР. Наради УГВР відбулися біля Лавочного, 11-го липня 1944 р.

ПЕРЕСЕЛЕНЧІ ТАБОРИ В АВСТРІЇ

1945-1949

Фронт наближався до Лавочного і восени 1944 року наша родина перейшла кордон на Закарпаття. Перед Мішкольцем німці забрали від нас коні й сформували транспорт з тягарових вагонів. Після частих летунських бомбардувань і зупинок в полі й лісі, ми по кількох днях прибули до переселеного табору біженців в Штрасгофі біля Відня.

Коли наш поїзд зупинився перед табором серед лісу, бо був летунський налет, ми висіли з поїзду і пішли в ліс. Нас зустріла там приємна несподіванка. За нами шукав наш родич, котрий тоді мешкав в Бокфлісі, віддаленому кілька миль від Штрасгофу. Це був о. Богдан Їжак, котрого був повідомив брат нашого батька о. Мирон, котрий тоді мешкав у Відні. Отець Їжак примістив нас у своєму помешканні та допоміг нам, по кількох днях, знайти житлове приміщення. В Бокфлісі перебули ми зиму до весни 1945 року. З весною поселилися летунські налети на Відень і хоч Бокфліс був віддалений біля 25 кілометрів на північний схід від Відня, ми мусіли ховатися до півниць при кожнім налеті.

В березні 1945 року німецький фронт заломився біля Будапешту, Червона Армія наближалася до Відня і обставини змусили нас утікати далше на Захід. В день, коли ми всідали до останнього поїзду, котрий виїжджав з Бокфлісу на Захід, то німецькі танки вже займали оборонні становища на поляні під лісом.

Кінчалася війна. Американська армія наближалася з Заходу і ми думали, що дістанемося в околицю Лінцу, до американ-

ської зони окупації. В квітні 1945 року ми дісталися возом, бо поїзди вже не їздили, до Грюнбаху в горішній Австрії і очікували приходу американців. На жаль, так не сталося. Горішня Австрія, терен на північному березі Дунаю, був призначений як окупаційна зона Радянської Армії. Одного дня, чекаючи на прихід американців, ми з жахом завважили, як шляхом з полудня, від сторони Лінцу до Грюнбаху, в'їжджали радянські війська.

Добре пригадую собі один епізод з Грюнбаху, який міг був закінчитися для мене трагічно. В дорозі з Бокфлісу до Грюнбаху ми придбали коня, котрий штильгукав на одну ногу. Коли нас запитували червоноармійці, чому не їдемо на “родіну”, наша відповідь була, що поїдемо тоді, коли кінь виздоровіє на ногу. По якомусь часі червоноармійці залишилися нас в спокою. Моїм завданням було збирати рано сіно з поля і приносити коневі до шопи. Одної ночі відділ війська, котрий стояв постоем на поляні за стодолю, замінено іншим відділом. Коли я рано йшов по сіно, стійковий, що не знав мене, задержав, вистрілив мені понад голову і почав мене бити. Прибігли інші вояки і викрикуючи непристойні “матюки” били мене прикладами крісів. Відтак, під конвоем, повели мене до майора СМЕРШ-у. Тут слід згадати, що в той час в горішній Австрії блукали залишки розбитої армії Власова і можливо, що червоноармійці думали, що я один із власівців. По дорозі до майора “потішали” мене, що повісять, бо для мене кулі жалко. Майор погрозив мені, що може мене розстріляти, але перевіривши, що я не “власівець”, відпустив. Нажаль, прізвиська не можу собі пригадати.

На цьому, одначе, історія з майором не скінчилася. Місяць або два пізніша, майор дістав доручення переїхати в іншу околицю. День перед відїздом він покликав мене до себе і сказав:

– Іване, я відкрию тобі одну тасмницю, але тобі не вільно про це нікому говорити. Коли б ти комусь про це сказав, то тебе приведуть до мене і я сам тебе застрілю за зраду тасмниці.

Відтак він узяв пуделко, в середині котрого тримав прилади до голення. Пуделко мало подвійне дно. Він витягнув з середини фото, щоб мені показати. На фото було зображено піднесення українських прапорів Чорноморською фльотою. На фото був зображений цей сам майор, тоді ще молоденький матрос. Побачивши моє здивування, він сказав:

– Не знаю, чи ми колись ще десь зустрінемося. Показую

тобі це фото, щоб ти знав, що не кожний з нас, що носить малинову опаску СМЕРШ-у на шапці, однаково думає. Між нами є також щирі українці.

При допомозі австрійських сестер-монахинь, нам вдалося одержати перепустку до Лінцу, що тоді був положений в американській окупаційній зоні. 13-го вересня 1945 року наша родина щасливо перейшла демаркаційну лінію мостом через Дунай і того самого вечора ми вже були в Лінцу. На другий день з Лінцу ми переїхали до місцевості Штадль Паура, де тоді сотрудником в парафії був брат мого батька, о. Мирон.

Восени 1945 року батько записав мене на науку до восьмої класи в українській гімназії в Зальцбургу, котра містилася в переселенчому таборі Лексенфелд. Цю гімназію, котра одержала право прилюдности від австрійського Міністерства Освіти, організували при кінці вересня 1945 року українські педагоги-біженці під проводом математика д-ра Володимира Каліни, котрий став її першим директором. Докладний опис історії української гімназії є в книзі “Незабутні роки”, яка появилася друком в США в 1987 р. Редактором був Мирослав Семчишин, бувший учитель гімназії, а до редакційної колегії входили бувші учні: Іван Головінський, Зиновія Кучма-Кулинич і Володимир Стойко.

На цьому місці передруковую доповідь, котру я виголосив з нагоди сьомого з'їзду бувших учнів Зальцбурзької гімназії. З'їзд відбувся 3-го і 4-го жовтня 1981 року на оселі Українського Народного Союзу, Союзівці.

«Цього року минуло вже понад 30 літ від того часу, коли замкнулися двері Зальцбурзької гімназії, а ми роз'їхалися по всіх континентах світу шукати своєї долі. Багато дечого змінилося за минулих 30 років. Хоча ми залишилися духом молоді та невблаганний час залишив свої сліди і не має із нами, тут сьогодні, дорогих наших виховників. У боротьбі за щоденне існування, ми включилися в американське темпо життя, але ми завжди знаходили час, щоб зустрівшись, відновити давню дружбу, перенестися думками в чарівну країну нашої молодости, та застановитися над метою нашої життєвої мандрівки в діаспорі.

Сьогодні, в руслі нашої свідомості, минуле і сучасне – це тільки безпереривний потік почувань, у якому затерлися межі часу. Перенісшись думками у наші мрійливі юнацькі роки, нам

здається, що довкруги нас не стіни Союзівки, а приміщення Зальцбурзьких бараків, що зараз відкривуться двері й перед нами стануть улюблені наші професори, яким призначений цей вечір – професор Микола Матіїв Мельник і професор Микола Кокольський.

Ми згадуємо їх сьогодні разом, бо багато подібностей було між ними у їхньому страдальному житті, у їхній виховній праці із молоддю, у їхніх світоглядах і переконаннях, серед яких вони обидва залишили туземне життя. Вони були майже ровесниками. Професор Кокольський народився 1889 року, а професор Мелник – 1890 року. Вони безмежно любили свій рідний край і станули в його активній обороні в пропам'ятній визвольній боротьбі 1918 року.

Професор Микола Кокольський закінчив гімназійні студії в Тернополі, а філософічні у Відні 1914 року. По закінченні студій учителював у приватній українській гімназії в Городенці до 1918 року, а з проголошенням своєї держави став добровольцем в рядах Української Галицької Армії. Як здисциплінований воїн переживав глибоко дні слави і дні невдач. А коли “засумувала трембіта, та по всьому світу, що пропало галичанам сорок тисяч цвіту...” і, коли “як встоятись не було сили...” до краю виснажений тифом повернувся у 1920 р. додому. Якийсь час переховувався перед польською поліцією, але внедовзі, за допомогою професора Михайла Соневицького, дістає посаду в українській приватній гімназії в Чорткові до 1922 р. У тому році професора Кокольського призначено до державної української гімназії в Стрию.

За німецької окупації професор Кокольський був короткий час членом тимчасової української управи міста Стрия, однак, внедовзі знову повертається до педагогічно-виховної праці. Крім учительської праці він друкував свої статті в “Стрийських Вістях”, а у “Краківських Вістях” появлялися його природознавчі фейлетони. З його віршів і оповідань пробиваються глибокі етично-моральні засади, безмежна любов до обездоленої батьківщини та своєї родини. З наближенням більшовицького фронту професор Кокольський вибрався пішки з родиною із Стрия до Лавочного. Перебувши три тижні у переходовому таборі в Штрасгофі, дістав працю лісового робітника у Вінервальді.

Роки перебування професора Кокольського в Зальцбургу, його суспільна, а особливо, педагогічна праця є усім нам загальновідома. Для нас усіх дорогий професор був не тільки учителем, який навчав, але в першу чергу педагогом-виховником, який виховував нас прикладом цілого свого життя. У 1947 році професор Кокольський приїхав з родиною до Нью Йорку, де знову включився в педагогічну і суспільно-культурну працю. Та не довго довелося йому працювати в ньюйоркській громаді. 20 березня 1955 року передчасно перестало битися його серце, далеко від золотих ланів рідного Поділля, від улюбленої ним України.

Професор Микола Матвіїв-Мельник народився 1890 року в селі Яблоніві на Покутті. Гімназійну освіту закінчив у Коломиї, а університетські студії в Чернівцях і у Львові, де студював під впливом таких відомих професорів як Степан Смаль-Стоцький, Олександр Колесса і Кирило Студинський. З вибухом Першої світової війни, як доброволець вступив в ряди легендарних Українських Січових Стрільців. З ними перейшов усі страхоття війни, боротьби з більшовицькими бандами, голод і пошесть тифу. А, коли замовкли гармати і закінчилася відкрита збройна боротьба, він повернувся у рідні сторони, щоб служити народові як педагог та продовжувати змагання за наші національні ідеали своїм полум'янним словом, як поет і письменник.

Як педагог, професор Мельник учителював у приватних гімназіях Рідної Школи у Чорткові, Івано-Франківську та, вкінці, в гімназії Сестер Василянок у Львові. Коли більшовики заняли Західну Україну в 1944 р., професор Мельник опинився з нами в таборі біженців в Зальцбургу. У суспільно-громадському житті брав живу участь в організації Спілки українських науковців, літераторів та мистців, де виконував функцію секретаря аж до свого виїзду за океан.

Як педагог, професор Мельник цілою своєю душею ставляв передати молоді любов до України та життєвий світогляд опертий на традиціях християнської моралі й етики. Колишній учень професора Мельника із гімназійних часів в Івано-Франківську, Олександр Новицький так описує його світогляд: *“Над ним чувало велике серце патріота, яке в однаковій мірі любило творчу працю за письменницьким столом і педагогічну для української молоді”*.

Професор Мельник усіма струнами своєї душі ненавидів опортуністів, перевертнів і хрунів та часто говорив до студентів: “Пам’ятайте, твердий національний хребет і працьовитість – ось, найважливіше те, що кожний із нас повинен винести із шкільної лавки та понести в життя”. Його “твердого національного хребта” так нам сьогодні потрібно у нашому суспільно-громадському, політичному і релігійному житті.

Письменницький дорібок професора Мельника включає такі твори, як: “По той бік греблі”, “Крізь дим та згар”, “За рідне гніздо”, та інші. Із його поезій більш відомими є: “На ріках Вавилонських”, “Пожовклий лист”, “Ефіялт”. У 1935 р. Микола Мельник присвятив багато праці для дослідження княжої доби. Цей період його творчості охоплював роки 1935-1939. В цей час написав поеми: “Ярослав Мудрий”, “Проповідь Іларіона”, переклад “Слово о полку Ігоревім”, поему “Лицар Михайлик”, яку автор вперше відчитав на літературному вечорі, на весні 1939 р. Сам він уважав цю останню за свій майстерний твір, але з приходом більшовиків восени 1939 р., автор був змушений заховати рукопис. Ця поема ніколи на буда друкована.

Особливо, його оповідання “Очі” виявляє надзвичайну глибину розуміння роздвоєної української психіки. У ньому молодий УСС-тр. стрічається віч-на-віч та глядить у очі молодого збаламученого більшовицькою пропагандою українського селянина, якого засуджено на кару смерті. Характеристичні для персонажу – тонка психічна аналіза душевної боротьби, якій здається співчуває небо і земля, ставлять оповідання “Очі” на рівні сцен із Шевченкових “Гайдамаків”. Його творчість стояла під психологічним впливом Василя Стефаника, Марка Черемшини, а в першу чергу духовного велетня України, Тараса Шевченка. “Читати Шевченка – говорив він, – це все одно, що дивитися у геніальний образ судді”. Професор Мельник, як рідко хто, розумів Шевченка і знаходив у його словах свою українську мудрість на наші українські проблеми ту мудрість, за якою шукає сьогодні національно свідоме молоде покоління.

По приїзді до Америки, професор Мельник вів вакаційний курс українознавства для Української Католицької Семінарії в Стемфордї. Та не довго довелося йому працювати для свого народу в нових обставинах. Його хрустальний, прямолінійний характер із твердим національним хребтом, не міг погодитися з

багатьма подіями, які завважив біля себе. Професор Мельник помер нагло і передчасно на розрив серця, чотири місяці після прибуття до Америки, перед полуднем 28-го вересня 1947 року, на 57-му році свого життя.

В історії нашої еміграції після Другої світової війни золотими буквами будуть записані зусилля виховників наших таборових гімназій. Вони часто в голоді й холоді працювали, з одною метою, щоб дати можливість нашій молоді досягнути підвалини для дальшої освіти, щоб зберегти для нації цей капітал, яким є свідома, високо-освічена суспільно-громадська верства.

Сьогодні, хоч ми живемо серед матеріального добробуту, ми з любов'ю згадуємо бідні дерев'яні стіни зальцбурзьких бараків і ті нетесані дошки, які служили нам за перші лавки. Гімназійні часи, часи нашої молодости, назавжди залишаться з нами у наших споминах. А особливе місце у споминах наших юних днів завжди буде для дорогих професорів-виховників.

Сьогодні, згадуючи пам'ять професорів Мельника і Кольського, приходять на думку слова поета Василя Симоненка:

*Поховали хорошу людину,
Повернули навіки у лоно землі,
Та нежже ж помістись в тісну домовину
Всі турботи його, всі надії, жалі.»*

Повищі думки про наших двох професорів були висловлені на з'їзді бувших учнів Зальцбурзької гімназії в 1981 році. На цьому місці слід звернути увагу, що подібні з'їзди відбувалися що два роки.

В 2006 році відбувся на Союзівці 20-ий з черги з'їзд бувших учнів Зальцбурзької гімназії. Наші подруги і друзі працюють у різних професіях. Це професори і викладачі університетів. Є винахідники із своїми власними патентами, підприємці, керівники банків, лікарі. Зокрема, з пошаною згадаймо Патріярха Української Католицької Церкви Блаженнішого Любомира Гузара. Одна наша подруга була головним передсідником Українського Народного Союзу, дві відомі письменниці, три мисткині, одна балерина. Один із наших друзів був полковником армії США.

Багато наших подругів і друзів працювали і працюють в різних ділянках наукового і суспільно-громадського життя. Серед них були професори Українського Вільного Університету,

члени управи Наукового Товариства ім. Шевченка, Екзекутиви і Політичної Ради Українського Конгресового Комітету. Серед наших подруг і друзів були організатори старшопластунських куренів, як наприклад “Чортополохів” і “Червоної Калини”. Один був головою Головної Пластової Булави. Дві подруги були головними “Чортополохами”.

Однак, завернім думками до 1945 року. Рівночасно з гімназійними студіями я був активним старшим пластуном.

Восени 1945 р. зорганізовано з-поміж учнів гімназії два курені: юнаків – ім. Пилипа Орлика і юначок – ім. Лесі Українки. Пластову станицю Зальцбург очолював професор Юліян Каме-нецький. Кошовим був ст. пл. Василь Палієнко, а кошовою ст. пл. Марія Бакай.

Восени 1947 р. засновано в Зальцбурзі Осередок Спілки Української Молоді, який охопив молодь до того часу незорганізовану в Пласті. Організаторами осередку СУМ були бувші гімназійні учні – Володимир Стойко, Михайло Дусанівський і Іван Головінський. В скорому часі осередок розвинув широку діяльність. В ділянці самодопомоги українській громаді молодь Зальцбургу провела ряд збірок: для хворих політв'язнів, для Комісії Допомоги Українським Студентам, для вдів, сиріт та для воїнів УПА, котрі в тому часі переходили рейдом із Словаччини до Зальцбургу і Мюнхену. З ініціативи СУМ організовано в переселенчих таборах відзначення Листопадових Роковин, Річниці Базару, Свято Незалежності і Соборности.

В травні 1946 року я здав матуру і записався на студії філософії в Зальцбурзькому університеті. По двох роках студій я одержав ступінь бакалавра, з вислідом “Магна кум Лауде”.

1947 і 1948 роки були вагомими тим, що в той час рейдуючі відділи УПА, в переході зі Словаччини до Баварії, відпочивали в таборі Ляндек.

На весні 1948 року відбувся в Зальцбурзі Краєвий З'їзд Спілки Української Молоді. З'їзд обрав мене Краєвим Головою СУМ-у Австрії. СУМ в Австрії розвинув дружню співпрацю з Пластом, чого доказом було спільне проголошення місяця липня – місяцем молоді й видання спільної заяви (гляди передрук заяви на наступній сторінці).

Рівночасно, будучи діяльним в СУМ-і, я знаходив час працювати в Пласті. В 1948 р. я займав пост писаря при Краєвій

ЛИПЕНЬ — МІСЯЦЬ МОЛОДІ

(Заклик до українського Громадянства в Австрії)

ГРОМАДЯНИ!

За час Вашого перебування в цій країні Ви не раз переживали радісні хвилини, бачучи на таборах, таборах, з'їздах, прилюдних імпрезах, чи в святочних походах зорганізовану пластову й сумівську молодь. В такі хвилини Ваші серця сповнялися гордістю і щасливим спокоєм, що наша молодь на скитальщині не марніє в безділлі, що вона йде правильним шляхом.

Український Пласт з 35-літньою традицією в краю, об'єднує і на еміграції нашу ідейну, активну молодь. Програма пластового виховання ставить її найвищі ідеали: Бог і Батьківщина — а практика пластової праці на кожному кроці щоденного життя ці ідеали реалізує.

Спілка Української Молоді, з подібними, як і Пласт ідеалами, на еміграційному ґрунті ще молода організація. Проте — сперта на світлі традиції організації тієї ж назви на рідних землях, СУМ за короткий час своєї праці на скитальщині здобула собі беззастережно признание Громадянства.

Ведення виховної праці в Пласті й СУМ-і вимагає поважних матеріальних засобів: на видавничу пресу, літературу, на розбудову бібліотек, придбання спор-

тового виряду, влаштування таборів, курсів, з'їздів та на поглиблення зв'язків з чужинцями й інформацію закордону.

Під цю пору актуальна справа літніх таборів. Таборами Пласту й СУМ треба охопити всю зорганізовану в цих організаціях молодь на терені Австрії. Пласт додатково взяв на себе ще обов'язок прийняти до новацьких таборів всю незорганізовану молодь шкільного віку.

Щоб можна було вив'язатися з намічених завдань, проводячи Пласту й СУМ вирішили проголосити липень місяцем молоді і звернутися до Вас, Громадяни, з закликом:

Допоможіть нашій молоді взяти участь у щорічних літніх таборах Пласту й СУМ!

Складіть щедрі грошові пожертви на потреби організацій молоді!

Щоб наша молодь була вдячна Вам за радісну й корисно проведені ферії та, щоб обі наші виховні організації отримали тверді матеріальні підстави до дальшої праці для молоді.

Пожертви слати на адресу: Ukrainische Pfadfinder, Salzburg, Lexenfeld 21 (Dir. J. Wojnarowsky).

За Красний Комітет СУМ

І. Головінський

Зальцбург, 10 липня 1948

За Красну Пластову Старшину

Проф. Ю. Каменецький

Пластовій Старшині Австрії. В днях 14-15 лютого 1948 р. я брав участь у З'їзді Старших Пластунів, котрий відбувся на Фраймані біля Мюнхену.

Восени 1948 року наша родина переїхала до табору Ляндек в Тиролі, котрий містився у французькій окупаційній зоні. З початком осіннього семестру я записався на університет в Інсбруці, щоб продовжувати студії психології. В Ляндеку я запізнав молоду пластунку Наталку Петровську, з якою я одружився в 1952 році, про що напишу згодом.

Літом 1949 року почався прискорений виїзд біженців з таборів в Німеччині і Австрії до США і Канади. Зближався час і на мій виїзд. В липні одержав я листа від ЦК СУМ-у, котрим призначено мене членом Організаційного Бюра СУМ в США. Майже в тому самому часі дістав я доручення від ЦК СУМ-у передати архів СУМ-у з Австрії до Мюнхену. Архів мав я передати подрузі Сидоренко на залізничній станції в Куфштайні. В мене зберігся лист за підписом О. Калинника і В. Гергала, де подана детальна цікава інформація, характеристична для того часу, коли зв'язок поміж Австрією і Мюнхеном відбувався особисто, а не при допомозі електронного зв'язку.

В листі дослівно написано: "...З огляду на це, що ви не знаєтеся подаємо вам такі розпізнавчі знаки: 1) Подруга Сидоренко, середнього росту, шупла і в правій руці триматиме журнал, а під лівою пахою торбинку. Місце перед брамою будки-станції. 2) Розпізнавчі знаки Вам для подруги Сидоренко: в правій руці тримайте капелюх, а в лівій течку або пакунок. Стрічу устійнено на п'ятницю 12-го серпня 1949 року, година 15-та".

Слід згадати, що крім Куфштайну були ще два місця на перехід границі з Австрії до Баварії, де зустрічалися зв'язкові і кур'єри. Одним таким місцем був реставран в горах недалеко від Бертесгадену. Зі сторони Австрії можна було легко вийти на гору, загубитися між туристами, напитися кави і з'їсти апельштрудель, а опісля непомітно зійти з гори, сісти на поїзд і поїхати до Мюнхену.

Іншим місцем, більш труднішим до переходу була річка зальцах на північний захід від Зальцбургу. Я особисто два рази переходив границю. 14-го лютого 1948 року, коли я брав участь у Другому Старшопластунському З'їзді. Кілька місяців пізніше я брав участь в Конференції Закордонних Частин ОУН, котра

відбувалася в таборі в Міттенвальді. Пригадую, що я приїхав до табору Фіріхшуле в Мюнхені, звідкіля делегатів перевезли автомобілями до Міттенвальду. З'їздом проводив проф. Степан Ленкавський. Цікаво є тут відмітити, що в червні 2008 року Олександр Сич захистив в Києві кандидатську дисертацію на тему: "Степан Ленкавський в історії Організації Українських Націоналістів (1929-1977 роки)".

Табір Лексенфелд був також пунктом зв'язку з Україною через Братиславу в Словаччині. В п'ятому бараці була окрема кімната, де відпочивали зв'язкові в дорозі до Мюнхену чи в Карпати.

ПРИЇЗД ДО США І КОРЕЙСЬКА ВІЙНА

1949-1952

30-го вересня 1949 року наш транспорт з приблизно 800 біженцями причалив до Бостону. Після полагдження еміграційних формляностей, наша родина переїхала поїздом з Бостону до Філядельфії, де нас зустрів на залізничній зупинці наш родич о. Богдан Їжак і привіз нас до своєї хати. Він тоді вже був священиком на парафії Френкфорд в Філядельфії. Ми перебули в його гостинному домі якийсь час, поки не знайшли приміщення в дільниці Найставн, в північній Філядельфії. Ми перенеслися до тої дільниці, бо мій батько одержав доручення від єпископа Константина Богачевського зорганізувати парафію у тій дільниці. При допомозі групи бувших емігрантів, батько в скорому часі зорганізував парафію, винаймивши тимчасове приміщення в гаражі при вулиці Джерментавн на відправі Служби Божої.

На деякий час я мусів забути про продовження студій і почав шукати за тимчасовою фізичною працею. При допомозі одного українця, котрий працював в пекарні Фрайгофера, мені вдалося одержати там працю. Праця в пекарні стала мені в пригоді пізніше, коли мене змобілізували до американської армії на початку Корейської війни. Маючи сталу працю я міг вистаратися про потрібні документи, щоб допомогти Наталці і її батькам переїхати з Ляндеку до США. Та радісна для мене подія сталася 19-го лютого 1950 року. Одначе, химерна доля хотіла, що за кілька місяців, бо в червні 1950 року, почалася Корейська війна і мене змобілізували до війська, хоч тоді я ще не був американським громадянином.

Основний вишкіл піхотинця відбув я в Форт Дикс, Нью Джерзі. По кількох тижнях мене вислали на додатковий вишкіл протилетунської артилерії до Форт Меад біля Вашінгтону. Вишкіл ми відбували в таборі на побережжі Атлантийського Океану в стейті Делевар. З того часу мені придується одна цікава історія.

Мене та інших рекрутів спрямували брати іспит з англійської мови. По кількох тижнях одержав я листа від команданта Форт Меад, котрий повідомляв мене, що я осягнув рівень знання англійської мови в письмі й читанні на рівні третьої класи початкової школи. В 1970-их роках, коли я був професором університету Ратгерс, я часто говорив своїм студентам, що в житті можна побороти різні перешкоди, коли є охота до науки і студій.

Приблизно у вересні 1951 року мене спрямували до Кемп Брекенридж в стейті Кентакі, звідки вислали доповнення до Кореї. Перед виїздом за океан кожному воякові призначували якусь спеціалізацію. Коли старшина спитав мене, який є мій фах, я відповів, що студент. Він здивовано подивився на мене і сказав:

- Студент, то не є фах. А де ти працював?
- В пекарні Фрайгофера у Філадельфії, – відповів я.
- То будеш мати спеціалізацію пекаря, – рішив старшина.

Мене призначили до полевой пекарні. Одначе, приїхавши до військового табору біля Токіо в Японії, мене і ще кількох бувших біженців з Польщі і Росії привезли до головної квартири американських військ. Ми мали здавати іспит із знання англійської і російської мови і, в залежності від вислідів іспиту, нас мали призначити на перекладачів для військової розвідки. Я слабо знав англійську мову і іспиту не здав. Мусів залишитися працювати в пекарні.

Чекаючи на свою чергу до іспиту, я був свідком цікавого епізоду. З бічної кімнати вийшов американський старшина в ранзі сотника. Я пізнав його, одначе, він мене не завважив і добре, що так сталося. Це був один росіянин, бувший біженець з табору Гельбрун біля Зальцбургу, котрого наші хлопці в 1948 р. підозрівали у співпраці з Радянською Репатріаційною Місією.

По кількох днях зупинки в Токіо мене призначено до транспорту, що відїжджав до Пусану в Кореї. Пусан, це морська пристань на полудневому побережжі Кореї. Переїхавши поїздом цілу ніч з Пусану, я над ранком приїхав на призначене місце постою полевой пекарні в місцевості Йонгданпо, недалеко від

столиці Соуль. Пекарня містилася в приміщенні розбитої фабрики.

По кількох тижнях на новому місці мене зустріла приємна несподіванка. Мене відвідав Дозьо Пришляк, з котрим я запізнався в Ляндеку, а котрого, після змобілізування до війська, післали до столиці Кореї Соуль. Дозьо запропонував мені поїхати з ним до Соуль і виявився знаменитим водієм джіпа. Суть була в тому, що до Соуль треба було переїхати мостом ріку Ган, але без світел, з уваги на небезпеку летунських налетів. До сьогодні дивуюся, як Дозьо зумів переїхати міст без світел.

Говорячи про летунські налети, пригадую, що довкруги нашої пекарні були окопи, в яких ми мали ховатися на випадок летунських налетів. Один такий налет відбувся точно в ночі на Новий Рік, бо китайці думали, що це буде найкращий час, щоб несподівано заскочити американців. Ми на поспіх вискакували з теплих мішків і бігли ховатися до зимних окопів. Щасливо, що ранених у тому налеті не було.

Перед відїздом до Кореї редактор часопису “Америка”, Лев Мидловський, дав мені на всякий випадок виказку кореспондента “Америки”. Крім своєї праці в пекарні, я старався час-від-часу написати з Кореї допис до “Америки”. На цьому місці переписую один такий допис під наголовком “Легенда одного походу”.

«Існують в історії людства деякі нерозгадані події, котрі своїми наслідками надають обличчя цілим століттям. Часто людство не може дошукатися їх причин, підтверджуючи, що подіями кермує Провидіння Творця. До таких дивних подій належить також занепад та розвал монгольської імперії. Приблизно 800 років тому Європа, а з нею тодішня культура і цивілізація, лежали перед остаточною загрозою. Монгольські орди огнем і мечем руйнували все, що стояло на їхньому шляху, здавалося, що жодна сила не здержить їх у їхньому поході. Та дивним-дивом в той час, коли західні держави втратили майже всю надію на ратунок, могутня орда завершила з Європи та розпилася в азійських степах. Одначе, мало хто пригадується над подіями, що в той час розвивалися на Далекому Сході, а які можливо були причиною ратунку Європи. В той час, коли одна частина монгольської орди ішла походом на Європу, друга частина перейшла ріку Ялу в поході на Корею.

Кореєю у XIII столітті првила династія Корійо, від якої походить і назва країни Корея. Північною границею королівства в той час була ріка Ялу, за якою простягалися непроходимі простори Монгольської імперії. Згідно з історичними даними монгольське царство охоплювало простори від Європи аж до Кореї, включно з Туреччиною, Персією і Китаєм.

Самозрозуміло, що монголи не могли стерпіти в сусідстві їх царства незалежної держави. Треба взяти під увагу, що в Кореї тоді вже була високо розвинута цивілізація та культура, чого доказом є корейські народні звичаї та спосіб будови міст. Ще до сьогодні можна оглядати довкруги корейських міст старинні оборонні вали у формі чотирикутника з чотирма вежами на кожному розі. Такі вали збереглися ще в доброму стані довкруги міст Соулу і Сувону.

В другій половині XIII століття монгольські орди під проводом ватажка Кубілая, вирушили походом на Корею. Руйнуючи, у скорому часі зайняли цілий корейський півострів. Та цею перемогою не заспокоїлися монголи і незабаром рішили іти далше походом на Японію, щоб покорити це горде цїсарство. Одначе, в реалізуванні їхнього задуму виринула поважна перешкода – монголи не були мореплавним народом.

В скорому часі, однак, вдалося ту перешкоду усунути. Під проводом монголів корейські невольники-будівничі розпочали будову кораблів. Коли фльота була готова найкраще монгольське військо вирушило на підбій Японії. На морю між Кореєю і Японією сталася подія, яка заважила на долі монгольської імперії. Згідно з переказами, монгольська фльота плила найкоротшою дорогою, через пролив Тушіма, приблизно сьогоднішнім морським шляхом з Пусану до Сапора. Та не ввіла фльота доплисти до берегів Японії, бо зірвалася на морю сильна буря, затопивши всі кораблі. Три рази пробували монголи переплисти японське море і за кожним разом зустріла їх катастрофа. Більше не пробували монголи інвазії на Японію. Здесятковане військо хана відступило назад у степи Монголії. Невідомо, чи між обома відступами з Європи і Далекого Сходу була якась стратегічна зв'язь. Та є можливість, що поразка монголів на Далекому Сході була причиною їхнього відвороту з Європи. Тій події японці надали легендарного значіння, мовляв, перемогу над монголами досягнули боги вітрів “камікадзе”.

На основі тої легенди, в час Другої світової війни, зорганізовано в Японії корпус морського летунства цієї самої назви. Завданням “камікадзе” було добровільно жертвувати життям, щоб затопити якнайбільше ворожих кораблів.»

З моїм перебуванням в Кореї був пов’язаний один цікавий епізод, про який я довідався щойно в 1991 році. В тому році мій син Юрій, котрий був старшиною американського летунства поїхав на Україну в службовій поїзді. При тій нагоді він рішив відвідати Зарваницю. Там він вступив до церкви. Можна собі тільки уявити зливання і радість односельчан, коли вони дізналися, що цей американський старшина, це внук їхнього довголітнього пароха отця Василя Головінського.

В Зарваниці Юрко також зустрів мого ровесника, з котрим я ходив до початкової школи в Зарваниці. Він розповів Юркові, що в час корейської війни він служив в радянській армії на Далекому Сході. В тому часі СМЕРШ, у співпраці з північними корейцями, зорганізував відділ, якого завданням було шукати між полоненими американцями українців. Якщо б, я був попав у північно-корейський полон, то завданням мого односельчанина було зробити зі мною “очну ставку”, щоб ідентифікувати мене як “зрадника Радянського Союзу”.

Я щасливо закінчив військову службу в Кореї і був звільнений з війська 24-го вересня 1952 року. Мене та інших вояків привезено кораблем до стейту Вашингтон, а звідти літаком до військового табору в Пенсильвенії біля Гаррізбургу. По приїзді до Філядельфії я записався на університет Темпле, щоб продовжувати студії психології.

Тої самої осені в моєму житті сталася найважливіша подія. 22-го листопада 1952 року я одружився з Наталкою Петровською. В день я ходив на університет, а по полудні, від 4-ої години до 11-ої в ночі, працював в пекарні Фрайгофера. 10-го березня 1954 року прийшов на світ наш син Юрко.

В червні 1954 року я одержав диплом магістра психології і почав працю як шкільний психолог в Кемдені біля Філядельфії. До праці я їздив підземкою. Рівночасно я продовжував студії психології, щоб одержати докторат. Моєю концентрацією була клінічна і педагогічна психологія. Моїм дорадником був відомий психолог професор Фредрик Лунд. Він згодом очолив мою ди-

зертаційну комісію.

14-го червня 1958 року прийшла на світ наша донечка Маруся. В 1959 році, за порадою д-ра Лунда, я одержав працю у відомому Інституті для розумово недорозвинених і хворих у Ванленд Тренінг Скул. Вайнленд є положений приблизно 45 миль від Філядельфії і моя зміна праці вимагала, щоб ми там купили хату і перенеслися мешкати.

На цьому місці бажаю звернути увагу, що всі свої успіхи завдячую заохоті, піддержці та виrozumінні моєї дружини Наталки. Тоді, коли я студіював і працював, вона не тільки виховувала двоє малих дітей, але також із пожертвою знаходила час писати на машинці рукопис моєї дисертації.

ВАЙНЛЕНД І ПОЧАТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАЦІ

1959-1966

У Вайнленді ми купили хату на 39 Говард вулиці і переїхали там в липні 1959 р. Юрко тоді мав п'ять років, а Маруся скінчила один рік. Наша хата була недалеко від Інституту, так, що я до роботи ходив пішком. Восени ми записали Юрка до дитячого садка. Маруся забавлялася на подвір'ї з песиком, котрого називала "Бобо". Він дуже прив'язався до неї і не відступав ні на крок.

Кілька миль від Вайнленду була українська громада в місцевості Милвил. Там була також Українська Католицька Церква, де парохом був отець Микола Старух. При парафії був також гарний церковний хор, якого диригентом був інж. Степаняк. Вайнленд і околиця були центром курячих ферм в Нью Джерзі й там також була сільсько-господарська лабораторія Ратгерського Університету. В лабораторії працював українець, ветеринар д-р Іван Куйдич. Внедовзі ми подружили з родинами Куйдичів, Степаняків, Галіїв і Старухів.

Коли я працював в Кемдені і їздив до праці підземкою, не конечно було мені мати авто. У Вайнленді я мусів купити авто і навчитися ним їздити, щоб їхати до церкви і час-від-часу до Філядельфії відвідати моїх та Наталки батьків. З тим авто я мав дві пригоди – одну поважну, а другу веселу. Раз їдучи на виклади до Філядельфії, з невідомих причин авто на самому мості обернулося і я в перестрашу дивився на рух, звідки я приїхав. На щастя мені вдалося на ново авто застартувати і я без пригод доїхав до університету. Іншим разом, коли зі мною їхала пані

Маруся Галій, котра вчила в школі українознавства в Філадельфії, авто знову стало на мості й мені мусіла допомагати поліція. Цей випадок жартівливо інтерпретувала дружина отця Старуха, мовляв, моє авто стало тому, що я віз “чужу жінку”.

В 1961 році я захистив дисертацію на Темпел Університеті й одержав диплом доктора психології. Рік пізніше я став керівником клінічної психології в Вайнленд Трейнінг Інституті. Тоді я поставив собі за завдання організувати наукові конференції для психологів стейту Нью Джерзі.

В 1965 році я zorganizував у Вайнленді конференцію, завданням якої було дослідити примінення проєкційних тестів, таких як Роршах, рисунок особи і тематичної аперцепції в евалюації розумово недорозвинених особистостей. На конференцію приїхали також професори психології з університету Ратгерс, д-р Вірджінія Беннет і д-р Джек Бардон. В той час Ратгерс старався zorganizувати програму для аспірантів в ділянці спеціальної освіти – дефектології. По кількох днях я одержав листа від керівника психології Вищої Педагогічної Школи, запрошуючи мене на асистент професора (доцента) з завданням zorganizувати нову програму на магістерському рівні. Я завжди бажав працювати на університеті, тому рішення для мене не було трудним.

В серпні 1966 року я, Наталка, Юрко, Маруся, песик “Бобо” і риба у ведрі, автом без охолодження, вирушили з Вайнленду до Нью Бронсвіку.

На університеті я працював від 1966 р. і пішов у відставку 1-го січня 2002 року. На протязі того часу я розбудував і очолював слідуєчі програми: на рівні магістерському програму спеціальної освіти в ділянці розумового недорозвинення, на рівні спеціалістів програму дорадників для спеціальної освіти, аспірантів-докторантів спеціальної освіти – дефектології.

Також я займав слідуєчі академічні становища: в роках 1966-1970 – асистент професор, 1970-1974 – надзвичайний професор, від 1974 р. – звичайний професор. В роках 1990 до 1996 я був продеканом Вищої Педагогічної Школи.

КАТАСТРОФА ЧОРНОБИЛЯ

1986

В квітні 1986 року Україною потрясла нечувана до того часу нуклеарна катастрофа. Щоб звернути увагу на вплив катастрофи на інтелектуальний і психічний розвиток дітей, я виголосив дві доповіді. Першу, 20-го травня 1991 року, на зборах Американської Академії Розумового Недорозвинення. Тема доповіді: “Нуклеарна катастрофа Чорнобиля і високе ризико розумового недорозвинення”. Доповідь була виголошена у Вашингтоні, Д.С. і викликала зацікавлення слухачів.

В десяту річницю катастрофи Чорнобиля я виголосив доповідь на тему: “Психічний розвиток дітей Чорнобиля десять років після катастрофи”. Доповідь була виголошена на міжнародному конгресі психологів в Монреалі, Канада, 18-го серпня 1996 року. З приємністю бажаю звернути увагу на цьому місці, що в конгресі взяла участь група психологів з України. Це є відрядне явище, коли візьмемо до уваги, що перед проголошенням незалежності України, дуже мала кількість українців брала участь в міжнародних конференціях.

Мою доповідь передруковую тут з українського перекладу друкованого в “Свободі”.

«Українська спільнота відзначає десятую річницю нуклеарної катастрофи Чорнобиля, наслідки котрої з точки зору людської трагедії і знищеного здоров'я починають тепер бути наочними і, на жаль, будуть тривати десятиліттями так довго, як довго будуть жити її наймолодші жертви, себто діти, зачаті чи народжені в 1986 році.

Сьогодні вже загально відомі обсяг катастрофи та наслідки злочинно-кримінальної політики адміністративно-командного центру Москви. Свідоме рішення Москви промовчувати небезпеку, а навіть виставляти на неї дітей шкільного віку збільшило кількість жертв катастрофи. Як відомо, щойно по полудні 27-го квітня, себто 36 годин після вибуху, було дано розпорядження евакуювати місто Прип'ять та інші населені пункти на віддалі 10 кілометрів від нуклеарної станції. Щойно 15-го травня почалася евакуація з Києва дітей і вагітних жінок. Однак, найбільш каригідним і злочинним було рішення комуністичних патрократів Києва вивести на вулиці міста, 1-го травня, тисячі дітей, виставляючи їх на загрозу радіації.

Про саму катастрофу та її наслідки появилось кілька книжок англійською мовою, серед яких широковідомими стали праці Марплеса, Медведєва і Флавіна. Найбільш трагічним наслідком нуклеарної катастрофи є вплив радіоактивного проміння на психологічно-інтелектуальний розвиток дітей. Сьогодні вже загальновідомо, що радіація є етіологічним чинником, який спричинює ушкодження мозгу та розумове недорозвинення.

Ще в 1956 році американський дослідник Міллер, базуючись на даних з Гірошіми і Нагасакі, доказав, що найгірші наслідки є в тому випадку, коли вагітна матір є в часі між сьомим і п'ятнадцятим тижнем вагітності. Міллер також вказав, що три чинники впливають на рівень розумового недорозвинення пов'язаного з радіацією: інтензивність радіації, вік плоду, віддаль матери від центру вибуху. Докладніші інформації про радіацію і розумову недорозвинення подав японський дослідник Ямазакі (1966 р.). Беручи до уваги сугестії Ямазакі, у випадку катастрофи Чорнобиля, котра сталася 26-го квітня 1986 року, найбільше виставлені на розумове недорозвинення є діти, які були зачаті в період від 15-го січня до 20-го березня 1986 р. Самозрозуміло, що діти зачаті скоріше чи пізніше від критичного часу, хоч не будуть глибоко розумово недорозвинені, все ж таки можуть мати розумове недорозвинення в легкому стані.

Докладніші інформації про катастрофу Чорнобиля і розумове недорозвинення були надруковані у моїй праці в 1993 р. в журналі "Ментал Ретардейшен", офіційному журналі Американської Асоціації над дослідями розумового недорозвинення. У цій статті коротко хочу звернути увагу на заходи Світової Організа-

ції Здоров'я і уряду України, щоб дослідити наслідки радіації у дітей – жертв Чорнобиля. На самому початку слід звернути увагу, що згадані заходи відбувалися в контексті двох політичних реальностей, перед і після розпаду СРСР. Перед розпадом Советського Союзу Світова Організація Здоров'я розпочала проєкт дослідів ушкодження мозгу в стадії вагітності серед дітей, виставлених на радіацію у висліді Чорнобильської катастрофи. В січні 1991 р. група спеціалістів провела засідання з цією метою в місті Обнінську, Росія. Гроші на проведення згаданої конференції дав уряд Японії через Світову Організацію Здоров'я. Конференція взяла до уваги, що ушкодження мозгу і розумове недорозвинення – це два основні етіологічні чинники у дітей, які є виставлені на радіацію перед народженням. Вирішено досліджувати розумове недорозвинення, когнітивні порушення, мікроцефалію, епілепсію та інші неврологічні порушення. Із розпадом Советського Союзу восени 1991 року праця комісії була перервана, а фінансові фонди заморожені.

З проголошенням незалежності України і новою політичною дійсністю, директор Світової Організації Здоров'я, д-р Гіроші Наказіма, підписав у квітні 1992 року документ з міністерствами здоров'я Білорусі, Росії і України, котрий поклав нові основи для дальшої праці проєкту започаткованого в 1991 році. Авторів цієї статті вдалося нав'язати кореспонденцію з д-ром Приліпком, старшим урядовцем Відділу Охорони Здоров'я при Світовій Організації Здоров'я, який є відповідальним за координування праці проєкту “Ушкодження мозгу у період вагітності” на території Білорусі, Росії і України.

Безпосередний нагляд над дослідницькою працею щодо наслідків Чорнобильської катастрофи в Україні має д-р Наяга, науковець Українського Дослідного Центру Радіаційної Медицини. Основний проєкт Світової Організації Здоров'я був доповнений в Лондоні у 1992 році й прийнятий рік піхніше в Женеві Організацією Об'єднаних Націй.

Проєкт “Ушкодження мозгу у період вагітності” має три основні цілі: ствердити чи серед дітей, які були виставлені на радіацію Чорнобильської катастрофи є наочний зріст випадків ушкодження мозгу, уточнити і описати психологічні наслідки радіації та прослідити співдію між дитиною, родиною і суспільством у виникненні психологічно-соціальних проблем, пов'яза-

них з радіацією.

Згаданий проєкт розпочато на весні 1993 року. Вкінці травня 1995 року в Києві відбулася міжнародна конференція присвячена наслідкам Чорнобильської катастрофи. Хоч конференцією спонзорувало Міністерство Охорони Здоров'я України з Міжнародною Організацією Здоров'я, офіційними мовами конференції були російська і англійська. На жаль, хтось із наших "чиновників" прогаяв нагоду впровадити українську мову на міжнародну конференцію в столиці України.

Хочу поділитися з читачами деякими підсумками з доповідей виголошених на конференції. Приліпко і його група подали дані про дітей, народжених від 26-го квітня 1986 р. до 25-го лютого 1987 р. Порівняння зроблено поміж двома групами дітей – тими, що жили в забрудненій зоні (558 дітей) та тими, що жили в так званій чистій зоні (759 дітей). Висліди показали, що в радіаційно забрудненій зоні розумове недорозвинення та психічні недуги проявлялися набагато частіше ніж в "чистій" зоні. Базильчик і Лобач звітували, що серед дітей виставлених на радіацію перед народженням і в першому році життя інтелектуальний рівень був набагато нижчий в порівнянні з іншими дітьми. Цікавими були досліді Бондара, Неділько і Польки, котрі порівнювали інтелектуальне функціонування дітей Чорнобильської зони з тими, що проживали в Полтавській області. Завважено, що діти з Чорнобильської зони виявляли послаблену концентрацію в навчанні, а також ряд недомагань в таких функціях як зорова і короткотривала пам'ять та координація рухів рук і очей. Згадані діти скоріше мучилися і ослабали під час навчання.

Деякі з дослідників конференції в Києві звернули увагу на емоційні й чуттєві порушення жертв Чорнобиля. Наприклад, Кац і його співробітники звернули увагу на синдром так званої "радіофобії" у дітей між третім і п'ятнадцятим роком життя. Радіофобія проявляється такими симптомами як нервозність, неможливість сконцентрувати увагу, гайперактивність та нічна енурезія. Арбузова і Кукуруза досліджували понад сто дітей віком вісім до шістнадцять років, які проживали в Чорнобильській зоні. В більшості серед них можна було завважити нервозну і неспокійну поведінку, а також брак емоційного дозрівання, якого можна було сподіватися від юнацького віку.

Хоч багато треба ще зробити в ділянці допомоги дітям і

підліткам з Чорнобильської зони, треба все ж таки підкреслити, що уряд України, а особливо Міністерство Освіти, за минулі два роки зробили ряд заходів в напрямі реабілітації. Згідно з інформацією, яку подав Яковенко (1993 р.) в Інформаційному Бюлетені Академії Педагогічних Наук, Кабінет Міністрів України призначив фонди на програму “Діти Чорнобиля”, метою якої є розв’язати складні проблеми – медичні, легальні та суспільно-психологічні, спричинені радіацією. В контексті цієї програми Академія Педагогічних Наук накреслила ряд заходів, серед яких головними є:

- зібрати матеріали про навчальний рівень, виховання та умови психо-суспільного співжиття;
- опрацювати ряд психологічних і освітніх рекомендацій для батьків, вихователів, учителів та медичних працівників у напрямі забезпечення здорового емоційно-чуттєвого росту і розвитку дітей;
- створити регіональні центри психологічної і медичної допомоги для дітей і підлітків жертв Чорнобиля;
- вишколювати і перевишколювати учителів, шкільних психологів та інших працівників, щоб вони могли подавати найкращу допомогу дітям і підліткам.

Згідно з інформацією, яку подав Яковенко, вже в 1993 році було створено 18 груп, у складі яких увійшли члени інститутів, а також науковці з Одеси, Ніжина і Житомера. 6,200 дітей і юнаків віком від 15 до 17 років пройшли потрібні дослідження. Серед них завважено нервозність, неспокій, депресію, агресивність та інші прояви порушень у поведінці.

Катастрофа Чорнобиля була трагедією, вплив якої на життя, здоров’я та майбутній розвиток дітей тяжко повністю зрозуміти і проаналізувати. В той час, коли уряд України і українська діаспора намагаються зробити все можливе, щоб допомогти жертвам катастрофи, допомога міжнародної громадськості і чинників не є задовільною.

ТИСЯЧОЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ

1988

В 1988 році всі українські громади в світі святочно відзначали річницю Тисячоліття Хрещення України. На громадській нараді в Ірвінгтоні, Н.Дж., котра відбулася в неділю, 1-го лютого 1987 року, було зорганізовано діловий комітет для стейту Нью Джерзі.

Комітет затверджено в такому складі: голова – Іван Головінський, містоголови – Олексій Данчук, Іван Галій, Володимир Багрій, Надія Бігун.

Як містоголови увійшли з уряду голови місцевих комітетів 1000-ліття: о. Роман Мірчук (Джерзі Ситі), Володимир Янів (Картерет), Зенон Сірий (Байон), Дмитро Демидюк (Ню Бронзвік). Членами Ділового Стейтового Комітету були: секретар – Марія Бокало, фінансовий – Ігор Ляшок, організаційний – Раїса Дідов, бенкетова – Квітка Семанишин, зовнішніх зв'язків – Нестор Голинський, програмовий – Володимир Стойко, імпрезова – Іванна Кононів, ілюстраційно-технічна – Марія Голіната, пресова – Діана Курилко, вільні члени – Степан Ворох, Михайло Цяпка, Осип Голинський, Йосип Лисогір, Іван Хамуляк. Головою Контрольної Комісії був Микола Семанишин. Відповідальними за зорганізування фестивалю в Гарден Стейт Центр в Голмдел були Люба Сіра і Рома Миськів.

Комітет запланував і успішно перевів чотири імпрези: 18-го червня 1988 року – Соборний Молебен і Фестиваль, 15-го жовтня – цілоденну наукову конференцію на університеті Ратгерс, а ввечері того самого дня мистецьку програму.

Соборний Молебен відправили два митрополити: митрополит Мстислав від Української Православної Церкви і митрополит Стефан від Української Католицької Церкви. В Молебні брали участь чисельні православні й католицькі священники. У підготовчих нарадах в справі Соборного Молебня брали участь: о. Богуславський, о. Канаван, о. Паска, інж. Данчук і голова стейтового комітету Іван Головінський.

По відправі Молебня почався в Гарден Стейт Центрі фестиваль з виступом губернатора стейту та чисельних мистецьких колективів. На початку фестивалю губернатор Кеан відчитав відповідну деклямацію проголошуючи офіційне святкування Тисячоліття Хрещення України в стейті Нью Джерзі. Для відчитання деклярації, губернатор вбрав вишивану українську сорочку, що присутні привітали гучними оплесками. Також, як голова стейтового комітету, я виголосив коротку доповідь.

В суботу, 15-го жовтня, відбулася на університеті Ратгерс цілоденна наукова конференція присвячена Тисячоліттю Хрещення України. На конференції була розглянута історія і мартирологія українських церков. Конференцію звеличав своєю присутністю Патріярх і Кардинал Мирослав Любачівський. З доповіддями вситупили відомі українські науковці-професори: Мирослав Лабунька, Богдан Рубчак, Франк Сисин, Тарас Гунчак, Богдан Боцюрків, Володимир Стойко, Леонід Рудницький, о. Андрій Чировський.

В день конференції, в приміщенні університетського музею відбулася виставка українського церковного мистецтва. Вечором того самого дня відбувся концерт релігійної музики в каплиці на Даглес каледжі. В концерті вхав участь відомий мужеський хор “Прометей” з Філядельфії і капеля музики “Нова” під керівництвом музичного директора Ляриси Крупі.

На закінчення стейтових святкувань відбувся ювілейний бенкет 16-го жовтня 1988 року в Аспен Манор, Парсипані. Комітет бенкету очолювала Квітка Семанишин.

КОНФЕРЕНЦІЇ НА УНІВЕРСИТЕТІ ІЛЛІНОЙ

1980-2006

Організатором і керівником українознавчих конференцій на університеті Ілліной в Шампейн-Урбана на протязі 26 років, від 1980 до 2006 р., був професор Дмитро Штогрин. Приглянувшись, хоч побіжно до списку учасників конференцій, то побачимо який великий вклад зробили згадані конференції, не тільки в розбудову української науки, але також в культурну, суспільно-громадську і політичну ділянки нашої молодшої держави. На конференціях, на протязі років брали участь відомі науковці, так з діаспори як і з України. В конференціях брали участь такі відомо особистості з України, як: Іван Дзюба, Іван Драч, Соломія Павличко, ректори Брюховецький, Скопенко, Шкіль, Сергій Квіт, та інші.

Особисто я брав участь в кількох конференціях. В 2005 році я відчитав доповідь на тему: “Українська психологія на перехресті впливів Сходу і Заходу, контекст минулого та перспективи майбутнього”. Членами програмового комітету були: професори Ася Гумецька, Іван Фізер, Тарас Гунчак, Ярослав Розумний, Леонід Рудницький, Христина Сохацька.

Конференція в 2006 році була присвячена 150-ій річниці від дня народження Івана Франка і 25-ій річниці Трагедії Чорнобиля. На тій конференції я виголосив доповідь на тему: “Національна свідомість в навітленні Івана Франка”. Цю доповідь передрукую тут з деякими несуттєвими змінами.

«Національна свідомість – це поняття, котре відзеркалює складне співвідношення одиниці до збірноти того самого етносу, історичної пам'яті, культури і мови. Національної свідомості набуває одиниця у висліді довгого життєвого процесу ідентифікації, виховання і самовиховання. Тут слід звернути увагу, що в основі національної свідомості є психологічне явище свідомості притаманне з усіх сотворінь тільки людині. Коротко сказавши, щоб бути національно свідомою, людина мусить почуватися як член етнічно-національної спільноти. Само по собі почування є психологічною рисою людини. На важливість свідомості звертали увагу вже в старині філософи зокрема Аристотель, Платон і Сократ. До речі, Аристотель пов'язував свідомість із розвитком інтелекту або розуму людини. В середині XVII століття французький філософ Рене Декарт (1650) звернув увагу на вагомість свідомості у своєму відомому вислові “я свідомий, тому я існую”. Відомий німецький психолог XIX століття Вільгельм Вундт, якого вважають основником експериментальної психології, звернув увагу на те, що розум не фізичний об'єкт, а процес, тому дійсною метою психологічних дослідів є свідомість.

Свідомість, як психологічне явище, є трансцендентальним понад часом і простором. Тому самотня людина, з-поміж усіх сотворінь, має можливість створювати складні форми групового співжиття, котрі на протязі історії завершуються формуванням національних держав. Слід також звернути увагу, що національна свідомість черпає із національної пам'яті, котра різниться на протязі історії. Іншою була ця пам'ять в час гетьманщини, іншою при кінці дев'ятнадцятого століття, а іншою тепер. У процесі формування національної пам'яті, вагому роль відігравали в нашій історії поети і письменники, котрі своєю інтуїцією відзеркалювали збірну психіку нації. В нашій історії такими духовними велетнями були: Тарас Шевченко, Леся Українка і Іван Франко.

У цій доповіді зверну увагу на ідеї Івана Франка в контексті суспільно-політичного середовища кінця дев'ятнадцятого і початку двадцятого століття. Кінець дев'ятнадцятого століття з перспективи філософських ідей можна розглядати як вплив ідеалізму Гегеля, як також матеріалізму Маркса і Енгельса. Теоретичні підстави ідеалізму знаходимо у працях таких філософів

як Платон, Берклей, Гюм, Кант і Гегель. Німецький філософ Гегель (1770-1831) написав свою класичну працю “Феноменологія ума” в 1801 році. В 1816 р. досягнув становище професора філософії на університеті Гайдельбергу. Його основною тезою було ствердження: “Що є раціональне це є дійсне, а що є дійсне це є раціональне”. Німецький ідеалізм репрезентований філософією Гегеля мав також вплив на студентську молодь в бувшій російській імперії. В 1833 р. група студентів Харківського університету заснувала гурток студій філософії Гегеля. Основною тезою ідеалізму є, що ідеї існують в трансцендентальному розумінні як досконала, перфектна дійсність.

На погляд ідеалістів, реальна дійсність, яку ми бачимо довкруги є тільки недосконалим відзеркалення ідеальної дійсності. Ідеаліст завжди стремить до такої дійсності, якою вона повинна б бути з раціональної точки погляду. Суть різниці поміж ідеалізмом і матеріалізмом-прагматизмом є в засобах для досягнення мети. Ідеалізм наголошує свобідний вибір і свобідну волю тоді, коли матеріалізм, особливо діалектичний матеріалізм, наголошує клясову боротьбу, примус і терор, як засіб для досягнення мети. Тут маємо до діла із так званим “парадоксальним гуманізмом”, котрий пропагували А. Макаренко і Ф. Держинський. Вони заступали погляд, що терор є промотором гуманізму, бо він примушує одиниць змінити їхню поведінку для “загального добра”. Слід звернути увагу, що ідеалізм і прагматизм як психологічні риси не проявляються у скрайному виді. Себто у тої самої людини можемо завважити до певного ступеня риси обох згаданих світоглядів. Важливим є питання, до якої міри переважає один із них. Коли в людині переважає ідеалізм, то така людина буде завжди поступати так, щоб уся її діяльність була допоміжною для досягнення наміченої мети не зважаючи на невідгоди, перешкоди, а навіть і жертви. Ідеаліст не зійде з наміченого шляху тому, що тимчасові обставини можуть бути насприятливими. Прагматист часто міняє не тільки методи і засоби, але й ціль, до якої прямує, бо часто уважає, що в нових обставинах ціль перестає бути “реальною”.

При кінці дев'ятнадцятого століття українська етнічна територія була поділена поміж дві імперії, Австро-Угорщину на Заході й Росію на Сході. Панщина в Галичині й кріпацтво в Росії були скасовані дев'ятнадцятого століття, точніше 16-го квітня

1848 р. в Галичині та 19-го лютого 1861 р. в Росії. В такому психологічному і суспільно-політичному кліматі проходили дитячі й студентські роки Івана Франка та формувалися основи його національного характеру.

Іван Франко народився 27-го серпня 1856 року в домі сільського коваля. Згадуючи про дитячі роки Франка, слід звернути увагу, що він високо цінив вплив оповідань і байок на формування світогляду і засвоєння любови до рідного слова в ранньому дитинстві. Франко дослівно писав: “Оті прості сільські байки, як дрібні, тонкі корінчики, вкорінюють у наші душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучности. Тисячі речей у житті забудеться, а тих тихих хвилин, коли вам люба мама чи бабуня оповідали казки не забудете ніколи” (*Ми і Наші Діти*, стор. 263).

В 1893 році Франко отримав докторат з літературознавства на Львівському університеті. За свої наукові досяги, Франко також одержав почесний докторат з Харківського університету в 1906 році. Він, однак, не обмежувався науковою діяльністю, а був політично активний в обороні прав українських селян і робітників. За цю діяльність був часто переслідуваний тодішньою владою.

Розглядаючи твори Франка завважуємо ряд ідей, котрі стали інтегральними складниками наголошуваної ним національної свідомості. Тут слід звернути увагу на ідеалізм, волютаризм, альтруїзм, месіанізм, самопожертву, збірну відповідальність і почуття соборництва. Згадані ідеї проявляються особливо виразно у таких поемах як “Мойсей”, “Вічний Революціонер”, “Каменярі”, як також у чисельних його оповіданнях.

Поема “Мойсей” – це втілення ідеалу борця за незалежність свого народу, здатного на самопожертву в ім’я національних інтересів. Франко протиставить ідеалізм Мойсея, матеріялістично-прагматичному світоглядові Авірона і Датана, словами:

“Ті слова про обіцяний край
Для їх слуху це казка,
М’ясо стад їх, і масло і сир
Це найвищя ласка”.

У цій самій поемі Франко далі звертає увагу як в хвилину рішучої, згідно критичної ситуації перемагає ідеалізм:

“Ще момент і Єгошуа крик
Горл сто тисяч повторить
Із номадів лінивих ця мить
Люд героїв сотворить”.

Франко був глибоко переконаний в історичну місію нашої нації і її остаточну перемогу. У вступі до поеми “Мойсей”, він писав:

“Та прийде час і Ти огнистим видом
Засядеш у народів вільних колі
Труснеш Кавказ, вперезежся Бескидом,
Покотиш Чорним Морем гомін волі,
І глянеш як хазаїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі”.

Цікаво, що ідею незалежності в національній площині, Франко порівняв з індивідуальної точки погляду до приватної власності господаря. Ідея “домовитого хазаїна” як незалежного господаря глибоко закорінена в українській етнопсихології, на що вже раніше був звернув увагу М. Костомаров у своїй праці “Дві Руські народности”.

До безідейних прагматистів біблійного типу Авірона і Датана, Франко зачисляв також сучасних йому громадян українського роду, котрих поляки називали “почцівими русінами”. У повісті “Герой по неволі” Франко аналізує поведінку урядовця українського роду, котрий пішов на службу поляків і тільки раз на рік, на Йордана, почував себе людиною українського походження. Франко кінчає згадане оповідання словами: “...Його сини вирости на гарячих польських патріотів, про руський рід свого батька навіть і не чули ніколи. І скільки їх вільних і невольних героїв пішли отак на пропасть”. Франко вказує на почуття меншевартости таких людей словами: “З давна привикли цінити себе і все своє за ніщо, а бити поклони перед чужими, вони при сильнішій подуві історичного вітру відставали від своїх, а в сужих, яким віддавали свою силу, своє серце й життя не знаходили ні признання, ні пошани, ні пам’яті. Забуттям покрий майбутнє їх діла і могили”.

Франко яскраво представив контраст між матеріалістично-прагматичним і ідеалістичним розумінням тогочасної дійсності у вірші “Сідоглавому” із збірки “Мій Імарагд”. Він писав:

“Ти брате любиш Русь
Як хліб і кусень сала
Яж гавкаю раз в раз
Щоби вона не спала.
Ти, брате любиш Русь
Як дім, воли, корови,
Я ж не люблю її
З надмірної любови”.

В поемі “Вічний революціонер” маємо виразне ствердження першенства ідеї над матерією і наголошення праці для майбутнього без уваги на теперішні труднощі. Звернім увагу на провідні думки висловлені Франком – “Дух, що тіло рве до бою”, як також – “Хоч синам а не собі, кращу долю в боротьбі”.

Франко звертав увагу на потребу плекати збірну відповідальність напоминаючи нас усіх:

“Кожний думає, що на Тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш здати Ти отвіт”.

Як щирий український патріот Франко був глибоко переконаний, що українська мова є найкращим чинником національного самозбереження. В той час, коли наші вороги намагалися переконати всіх у тому, що українська мова, це тільки діалект, Франко дає рішучу відповідь, котра також є яскравим приміром ідеалізму і волюнтаризму.

“Діяликти – а ми його надишим,
Міцьцю духа і огнем любови
І нестертий слід його залишим
Самостійно між культурні мови”.

Це Франкове ствердження наводить на думку постулат німецького філософа-ідеаліста Гегеля, згідно з котрим дійсність є такою, якою вона повинна б бути зі становища раціональності.

Франко був гуманістом і остро виступав проти пониження і експлуатації українських робітників і селян пануючими клясами чужинців. Тому дехто уважав його за марксиста-радикала. Одначе, таким Франко не був. Він критикував марксизм як “релігію оснований на догмі ненависти і клясової боротьби”. У вступі до збірки “Мій Імрагд” Франко писав: “Признаюся, що я

ніколи не належав до вірних тої релігії і мав відвагу серед насміхів і наруг їй адаптів нести сміло свій стяг старого, щиро людського соціалізму опертого на етичнім широко гуманнім вихованню мас народних, на поступі й загальнім розповсюдженні освіти, науки, людської і національної свободи, а не на партійним догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всеї будуччини, не на парляментарним шахрайстві, що має вести до світлої будуччини”.

Франко завжди ставив на першому місці потреби української нації і національну ідею. В 1896 році він написав статтю в журналі “Життя і слово”, котру передрукувала група однодумців М. Міхновського, відомого націоналістичного ідеолога. Як тоді писав Франко: “Сам факт викликав велике обурення серед групи тих українських радикалів, що признавали себе в першій лінії соціалістами, а тільки в другій українцями” (*Іван Франко і Леся Українка про шляхи розвитку української політичної думки*, стор. 35).

Безсумнівно, Франко був українцем-соборником. В Літературно Науковому Віснику, за квітень 1905 р., він писав: “Ми мусимо навчитися чути себе українцями, не галичанами, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів”. Слід також звернути увагу, що Франко був позитивно оцінив брошуру Бачинського “Україна Ірредента”, як важливий факт нашого політичного життя, як прояв національного почуття і національної свідомости.

Вкінці застановімся над питанням національної свідомости в глобальному контексті нашого століття. Звернім увагу на складні обставини, котрі впливають на засвоєння національної свідомости в добу глобалізації. На протязі ХХ століття дві світові війни і революції спричинили масове переміщення людей з родинних територій в чужі країни, де панували інші культурні традиції і звичаї. З багатьох причин суспільства стали більше різноманітними і неоднотайними, більше складними і менше однотайними у своїх поглядах і цілях. По деякому часі переміщені особи на стало залишилися в нових країнах поселення. Так повстали постійні діаспори. Серед багатьох проблем питомих для кожної діаспори є питання розговірної мови, як також проблеми лояльності по відношенні до питань громадянства і державної приналежности. Є ряд інших проблем пов’язаних з

гльобалізацією, котрі вимагають окремого наświetлення. Тут зверну увагу на кілька із них.

В першу чергу, в добі гльобалізації, завважуємо можливість поширеного співжиття різних культур, котрі в минулому були відмежовані часом і простором. Це явище само по собі може мати позитивні й негативні наслідки. До позитивних можна зачислити набуття толерантності до людей інших поглядів і звичаїв. До негативних наслідків можна зачислити конфлікти, котрі назрівають поміж новоприбулими і тубильцями. Приміром таких конфліктів можуть бути заворушення, котрі мали місце в 2007 році у Франції чи Англії. Беручи до уваги це, що на свідомість і світогляд людини має вплив інформаційний простір і середовище, стає зрозумілим, які складні умовини складаються на засвоєння національної свідомости в добу гльобалізації. Засоби масової інформації, наприклад преса, радіо, телебачення, є не тільки засобами поширення новин та інформації, але також впливають на формування публічної думки та, в разі необхідности, стають засобами пропаганди і психологічної боротьби. Для незалежних держав абсолютно необхідним є, щоб їхні засоби масової інформації не перебували під впливом чи контролею зовнішних чинників.

Слід також згадати, що можливість скорого подорожування на далекі віддалі поширже запас інформації, котра має посередний, а часом і безпосередний вплив на одиницю. Усі згадані повище обставини мають вплив на свідомість людини.

Вкінці слід звернути увагу, що національно свідомість, це складний психологічний процес, котрий набуває, закріплює і зберігає людина на протязі цілого свого життя. В основному людина мусить бажати почувати себе і хотіти бути українцем, в повному розумінні цього слова.»

СТУДЕНТИ З УКРАЇНИ НА УНІВЕРСИТЕТІ РАТГЕРС

1993-2001

Від часу проголошення незалежності України в 1991 році, а навіть раніше, було розпочато багато проєктів співпраці університетів США і Канади з науковими установами України, щоб допомогти в розбудові української науки і освіти. Одним із перших науковців з України, котрий був на стажуванні в Ратгерс, був В'ячеслав Брюховецький, пізніше президент Національного Університету Києво-Могилянська Академія. Його спонсором на університеті Ратгерс був професор Іван Фізер.

16-го червня 1993 року відбулася офіційна церемонія підписання угоди наукової співпраці між університетом Ратгерс і Національним університетом ім. Тараса Шевченка в Києві. За університет ім. Тараса Шевченка угоду підписали президент університету Віктор Скопенко і професор Петро Кононенко. В імені Ратгерського університету угоду підписали президент Франсис Лоренц і професор Набуо К. Шімагара. Присутніми були також професори Тарас Гунчак і Іван Головінський.

Від 1992 до 1996 року я був продеканом Вищої Педагогічної Школи університету Ратгерс, як також був відповідальний за координацію співпраці з Фундацією “Відродження” в Києві, котра була субсидією Фундації Сороса, відомої як Інститут Відкритого Суспільства. Фундація “Відродження” надавала стипендії для студентів з України, котрі бажали студіювати на університетах США. В 1993 році при співпраці з професором Мушинским, я вніс подання до Інституту Сороса і одержав Грент для студентів з України. Студенти одержували стипендію на один або два роки, щоб закінчити студії і одержати магістерські дипломи. Повні стипендії покривали кошти університетських студій, як також видатки на помешкання і прохарування. Кошти,

які передавала фундація університетові становили приблизно 35 тисяч доларів річно на кожного студента.

Перша група студентів з України прибула до Вищої Педагогічної Школи в 1993 році. Вища Педагогічна Школа Ратгерського Університету надає магістерські й докторські дипломи в ділянках: педагогічної психології, спеціальної освіти, психометричних pomірів інтелектуальних здібностей, освіти для дорослих, адміністрації вищої освіти.

Від 1993 до 2002 року п'ятнадцять студентів з України одержали магістерські дипломи з нашої школи. Студенти українці походили з Національного Університету ім. Тараса Шевченка, з Національного Університету Києво-Могилянської Академії, Черкаського Університету, Білгородського Ліцею, Кам'янець-Подільського Педагогічного Інституту, Тернопільського Вищого Педагогічного Інституту, Чернівецького Університету, Технічного Університету в Хмельницькому, Інституту ім. Лисенка у Львові, Університету ім. Івана Франка у Львові, Харківського Університету, Університету Кривого Рогу і Кіровоградської Педагогічної Академії.

Набір кандидатів на стажування в США відбувався в слідуючий спосіб. Кандидати бажачі студіювати в США вносили подання до Фундації “Відродження” в Києві з відповідними супровідними рекомендаціями і свідоцтвами. З більшого числа кандидатів працівники фундації в Києві вибирали надійних кандидатів і пересилали їхні дані до Інституту Сороса в Нью Йорку. Університети в США, котрі бажали прийняти студентів на стажування вислали своїх відпоручників до Нью Йорку, щоб вибрати успішних кандидатів. Професор Мушинські і я були відпоручниками від Ратгерського Університету, що вибирали студентів на стажування до Вищої Педагогічної Школи.

В Ратгерському Університеті одинадцять студентів одержали магістерські дипломи в ділянці адміністрації вищої освіти, двоє – в ділянці освіти для дорослих, один – із спеціальної освіти (дефектології), одна студентка – із статистики.

Повернувшись в Україну випускники посіли відповідальні становища як викладачі в університетах, двох продовжують студії для одержання докторатів в канадських і американських університетах. Прізвищ усіх п'ятнадцять студентів, нажаль, не пригадую. В пам'яті залишилося десять слідуючих: Володимир Павлів, Ірина Лукова, Андрій Ситник, Інна Вдовиченко, Тетяна

Стечак, Ольга Чабан, Ольга Дацьків, Олеся Фаленчук, Мирослав Гонтарюк, Олеся Коцюмбас.

Крім студентів спонзорованих програмою “Відродження”, на університеті Ратгерс студіювали також студенти з України спонзоровані програмою Фулбрайта. Це були студенти докторських програм в математиці, політології, слов’янських студій, жіночих студій.

За заслуги в спонзорування студентів з України на студіях в США, українська громада, точніше Український Інститут Америки, вшанував Джорджа Сороса як мецената окремою програмою і бенкетом. Бенкет відбувся 6-го листопада 1994 року в Нью Йорку, в готелі “Плаза”. Програму очолювали: Йосиф Лисогір, президент Українського Народного Союзу, Валтер Баранецький, президент Українського Інституту Америки і Богдан Шандор, майстер церемонії. Головну промову виголосив Роман Попадюк, перший амбасадор США до незалежної України.

В 1993 році я організував однотижневу програму для працівників адміністрації Національного Університету Києво-Могилянська Академія, щоб обзнати їх з працею університетської адміністрації в США. На протязі тижня шість працівників Києво-Могилянської Академії мали можливість перевести інтерв’ю і пригледатися до щоденної праці своїх американських колег. Розглянуті були праці в таких ділянках як набір студентів на студії, оплата за студії, функціонування різних аспектів університетського бюджету.

Щоб в дружній атмосфері краще запізнатися із колегами з Києва, моя дружина запросила їх до нашої хати на вечірнє прийняття. Присутніми були також з дружинами українці професори, а це Іван Фізер, Володимир Петришин і Володимир Стойко.

В час перебування студентів з України на Ратгерському Університеті, я зробив ряд заходів, щоб запізнати їх з українською громадою в Нью Бронсвіку і околиці. Студенти брали участь у відзначуванні роковин незалежності України в Культурному Центрі в Баунд Бруку. Ми відвідали редакцію “Свободи”, де інтерв’ю зі студентами перевела редакторка Ольга Кузьмович. Для громади в Нью Бронсвіку я організував круглий стіл, де студенти розповідали про освіту в Україні.

Нажаль, з моїм відходом на відпустку в 2002 році студійна програма перестала існувати.

ПОЇЗДКИ В УКРАЇНУ ПІСЛЯ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

1992-1995

24-го серпня 1991 року Верховна Рада України проголосила Україну Незалежною Державою. Мрія стала дійсністю. Здійснилася подія, за яку боролися і гинули найкращі дочки і сини нашої нації. Повстали нові обставини і нові можливості співпраці з Україною. Від літа 1992 року до літа 1995 року відбувся чотири поїздки в Україну, першу з наміром відвідати родину у Львові і Калуші, а три в науковому відрядженні.

В першій поїздки багато допомогли нам Надя і Нестор Нинки, котрі в той час вже працювали в Києві. Вони замовили для нас приміщення в готелі Салют і постаралися про переїзд з летовища Бориспіль до готелю. Зближаючись до Києва, з літака було виразно видно чудовий краєвид оспіваного Дніпра і позолочені куполи Святої Софії. Ми перебули один день у Києві й на другий день нічним поїздом переїхали з Києва до Львова.

Наша поїздка до Львова мала одну малу пригоду. Замовлення на спальне приміщення в вагоні зробив для нас Микола Шпот, син моєї кузинки Оксани, котрий приїхав зі Львова до Києва, щоб нас супроводжати. Нас було три особи, а купе було на чотири особи. Однак, ми не сподівалися, що в пораднянській дійсності, рік по проголошенні незалежності можуть бути різні “порядки”. Коли ми ввійшли до “нашого купе” там вже сидів

старший чоловік з донькою. Він категорично заявив нам, що нігде не піде, бо не думає залишати доньки з чужими людьми. Не було іншої ради. Наш Микола примістився на ніч з кондуктором вагону. Можливо, що цей кондуктор продав два місця в вагоні, а гроші сховав собі. Нічний поїзд їхав мов навіжений, особливо від Житомира до Тернополя.

У Львові на головному дворці очікували нас мої кузинки Галя Новосад і Оксана Шпоті. Ми поїхали до гостинного дому Галі. Кілька днів ми оглядали Львів, а тоді приїхав по нас кузин Наталки Zenko Назаревич і привіз нас до Калуша. В Калуші ми перебули кілька днів і завдяки гостинності Zenka, відвідали гуцульський ярмарок в Косові, цвинтар в Кутах, де похована бабця моєї дружини. Також відвідали відпустову місцевість Зарваницю, де я народився.

Гуцульський ярмарок в Косові є загально відомий. З приємністю ми оглядали різноманітні мистецькі вироби і раділи, що після десятиліть неволі український нарід зберіг свою культурну тотожність і питоменність.

Одного дня Наталки кузин, Zenko, повіз нас до Зарваниці. Дорога вела через Бучач, відтак шляхом на Тернопіль через село Доброполе. В Бучачі минаючи бувшу гімназію Отців Василіян, я пригадав собі той час, як восени 1944 р. наша родина їхала через Бучач до Лавочного. Дорогу з Доброполя до Зарваниці я дуже добре знав ще з дитинства, але яке було моє здивовання, коли я завважив, що тої дороги вже не було, а залишилася тільки вузьенька полева доріжка. За минулого пів століття на тому просторі залишилися тільки широкі колгоспні поля. Я ще пам'ятав, що з Доброполя треба їхати на захід до Зарваниці і минувши цвинтар, з'їхати в село. В Зарваниці ми зайшли в церкву, помолитися в каплиці з чудотворною водою, відвідали мого бувшого однокласника "червоноармійця" з часів корейської війни та іншою дорогою, через Сапову понад ріку Стрипу, поїхали до Калуша. Переїжджаючи попри шкільний будинок в Сапові я пригадав як в 1940 р. наша родина переховувалася в директора школи перед вивозом на Сибір.

По кількох днях ми виїхали з Калуша до Львова. Переночувавши у Львові в готелі Дністер ми на другий день поїхали до Києва. В Києві ми були учасниками зворушливого відзначення 50-ліття заснування Української Повстанської Армії. Радісно

було дивитися як Хрещатиком, бадьорим кроком машервали, тепер вже сивоголові, бувші воїни УПА. По полудні, біля Аскольдової Могили, була відправлена панахида в пам'ять героїв, що згинули в боротьбі за волю України. На панахиді були присутні кілька бувших вояків УПА, котрі тепер живуть в США.

Другий раз поїхав я в Україну літом 1993 року на конференцію Міжнародної Асоціації Україністів, яка відбувалася у Львові на університеті ім. Івана Франка. Кілька тижнів раніше я перебував в Мюнхені, де виголосив ряд викладів на Українському Вільному Університеті. З Мюнхену полетів я до Праги німецькою летунською лінією, а з Праги до Львова – чеською. У Львові я перебув один тиждень в гостинному домі Галі Новосад, а по закінченні конференції, через Варшаву, повернувся до США.

Рік пізніше, в 1994 р., поїхав я знову до Києві як член американської делегації на конференцію ректорів і деканів університетів і ВУЗ-ів України. В той час я був продеканом Вищої Педагогічної Школи університету Ратгерс і був призначений як один із делегатів на конференцію. Нашу делегацію очолював професор Джеймс Джансон, директор міжнародної програми. Членом делегації була також професор Йоанна Регульска. Конференція відбувалася у відпочинковій оселі для ЦК Партії знаній тепер як Пуща Водиця, а за радянських часів – як “Озерное”. Метою конференції було обмінятися думками відносно розбудови вищого шкільництва в Україні та можливості відкриття американського університету в Києві.

Ініціатива зорганізування цієї конференції вийшла від Американської Фундації Науки та від деяких американських сенаторів. Промотором конференції був д-р Едвард Лозанський, президент Американського Міжнародного Університету в Москві. Співорганізатором конференції було Міністерство Освіти України. Конференція обговорювала питання виміни студентами і професорами, організування дослідних програм та фінансування нових університетських програм.

Пленарна сесія конференції почалася в четвер, 26-го травня, привітом, що його виголосив міністер освіти України Петро Таланчук. Д-р Лозанський вказав на важливість незалежної української держави як міжнародного партнера в науці. Перший день конференції був призначений питанням розбудови

університетів України. Міністр Таланчук запросив мене виголосити доповідь на тему: “Роль університетської освіти в розбудові незалежної Української Держави”. У своїй доповіді я звернув увагу на вагомість української державної мови та довгу історію русифікаційної імперської політики Москви. Того дня також виступали з доповідями: Микола Шкіль, ректор Київського Державного Університету ім. Драгоманова, Віктор Скопенко, ректор Національного Київського Університету ім. Тараса Шевченка, та Іван Тимошенко, президент Українсько-Фінляндського Інституту Менеджменту.

В інші дні конференції обговорено слідуючі теми: комп’ютерне навчання, співпраці в ділянках медицини, екології та науки довколишнього середовища. Окрема група застановлялася над питанням міжуніверситетських договорів співпраці. Конференція провадилась українською мовою. Говорячи про мову, слід згадати, що в Києві можна було завважити цікавий психологічний феномен. Мистецькі колективи на сцені й учасники конференцій говорили плинно українською мовою. Ті самі особи між собою під час перерви спілкувалися російською мовою. Правдоподібно для багатьох російська мова стала звичайною привичкою. Та ситуація зміниться тоді, коли для українців уживання української розмовної мови стане щоденною привичкою.

День перед закінченням конференції міністерство освіти України зорганізувало бенкет-обід для учасників конференції в готелі Київ. Готель положений в мальовничій околиці, через вулицю від парку, над Дніпром. В парку біля готелю стояла, а може ще стоїть, статуя генерала Ватутіна. На статуї написано, що він згинув від ран здобуваючи Київ від німецьких наїздників. Однак, як відомо, Ватутін був поранений на Волені у сутичці з відділом УПА. Під час бенкету міністер освіти Таланчук звернувся до мене, щоб я привітав конференцію від американської делегації. Свій короткий привіт я закінчив як українець з діаспори, словами з поеми Тараса Шевченка:

“Мені однаково чи буду
Я жить на Вкраїні, чи ні,
Та не однаково мені як Україну
Злії люди, в огні обкраденую збудять,
Ох, не однаково мені”.

Мій привіт слухачі прийняли з задоволенням.

Рік пізніше, в 1995 р., одержав я можливість знову поїхати в Україну в науковому відрядженні як стипендист-науковець програми Фулбрайта. Про це наукове відрядження я помістив допис в “Свободі” з 28-го, 29-го і 30-го листопада 1995 року. Перед приїздом до Києва, 3 квітня 1995 р., я зорганізував на університеті Ратгерс групу студентів-аспірантів, котрі мали зустріти мене в Києві 27-го червня і відбутися зі мною ряд відвідин університетів України.

Ми з дружиною прилетіли до Києва в понеділок, 3-го квітня. В порівнянні до минулих років, летовище в Борисполі було гарно відновлене і викликало приємне враження. Однак, прикро вражало це, що урядування прикордонників ще даліше відбувалося російською мовою. Різниця була та, що в 1993 р. посвідку в'їзду виписували ручно, а тепер на комп'ютері.

Моїм основним місцем призначення був університет Драгоманова, де я давав лекції на тему розбудови шкільної психології та програми для дітей з інтелектуальними та психічними недомаганнями. Додатково, я виголосив доповіді в національному університеті ім. Тараса Шевченка і в університеті Києво-Могилянська Академія на тему “Українська психологія в пошуках своєї ідентичності та нові дослідження етнопсихології”.

Університет ім. Драгоманова – це колишній інститут ім. Горького, який за советської влади був відомий як твердиня партійного виховання. Однак, новий ректор, Микола Шкіль, математик, член Національної Академії Наук, доложив багато старань, щоб закріпити в університеті українське національне виховання. 4-го квітня ректор Шкіль запросив мене на конференцію з проректорами і деканами, щоб запланувати цикл моїх викладів у згаданому університеті.

Перша моя доповідь на тему перебудови вищого шкільництва відбулася перед професорським збором в четвер, 6-го квітня. Доповідь викликала зацікавлення і широку дискусію. З приємністю слід звернути увагу, що всі присутні говорили виключно українською мовою. Цього ж вечора в так званому “Амерікен Гауз” вели урядування російською мовою. На це я звернув увагу американському аташе для культурних справ, Джімові Стюарт. Виявилось, що російськомовне урядування в американській установі запровадила одна росіянка, котрій вдалося дістати там “теплу посаду”.

10-го квітня я відвідав Науково-Дослідний Інститут Психології та відбув розмову з професором Максименком про можливість zorganizувати в рамках Міжнародної Асоціації Українців окремої сесії українських психологів. Ми також говорили про планування наукових дослідів інтелектуально-психічного розвитку дітей, жертв чорнобильської катастрофи.

13-го квітня відбулася моя зустріч в університеті Києво-Могилянської Академії з президентом Брюховецьким, проректором Зубком і деканами Горським і Полтавцем, щоб обговорити деталі програми для студентів Ратгерського університету, котрі мали приїхати до Києва при кінці червня.

З початком квітня до Києва приїхав представник Світового Банку д-р Голсінгер, щоб зустрітися з представниками Міністерства Освіти і адміністрацією університету Драгоманова і обговорити проєкт допомоги Світового Банку шкільництву України, особливо для розбудови програм економічної освіти. План передбачав участь у тому проєкті одного або двох університетів США. 26-го квітня, для обговорення згаданого проєкту, д-р Голсінгер відбув нараду з представниками Міністерства Освіти України та проректором університету ім. Драгоманова, професором Дмитренком. У висліді дискусії було постановлено, що делегація Міністерства Освіти відвідає з початком травня університет Ратгерс для обговорення деталей проєкту. Така візита відбулася в дні 8-го до 14-го травня 1995 року. В складі делегації були: ректор М. Шкіль, інспектор середніх шкіл В. Скуратович, працівники Міністерства Освіти В. Романенко і Г. Науменко, професор англійської мови і перекладач делегації О. Ільченко.

Кожного року університет Драгоманова організує наукову конференцію, на якій з доповідями виступають кращі студенти. Того року така конференція відбулася 27-го квітня. Всі доповіді були виголошені українською мовою. Мені особливо подобалася доповідь одного студента про початок заснування “Просвіти” у Львові. Доповідь правильно насвітлила соборницький аспект організування “Просвіти” та ролі у тому Михайла Грушевського.

Час від першого до дев'ятого травня в Києві був цікавий тим, що можна було завважити, який малий вплив на загальне населення мають ліві партії. Подам тут тільки два приклади. Окремо від загальних святкувань першого травня, комуністи і

соціялісти намагалися зорганізувати похід під червоними прапорами до пам'ятника Леніна. Хоч похід очолив О. Мороз, у ньому взяла участь тільки невелика група людей. “Вечірний Київ” згадав, що кількість міліціонерів, котрі охороняли похід, перевищувала кількість учасників походу. Другою такою подією, яка звернула увагу на малий вплив комуністів були намагання ветеранів-комуністів зорганізувати окремий похід по Хрещатику 9-го травня для відзначення 50-ліття перемоги у “Великій вітчизняній війні”. Та ініціатива також не мала успіху. Характеристичним є те, що ця невдача сталася всупереч тому, що тиждень перед “Днем Перемоги” радіо і телебачення були перенасичені описами подвигів “доблесних” воїнів, самозрозуміло в імперській інтерпретації.

Дивлячись на програми “Останкіно”, можна було наочно побачити, як Москва використовувала річницю закінчення Другої світової війни для своїх імперських цілей. Подам лише два такі приклади. Приблизно 5-го травня відбулася велика церемонія посвячення церкви-пам'ятника на Курській височині, де советські війська перемогли німецькі танкові дивізії. У святкуваннях брав участь Патріарх Алексій, який у своїй проповіді звернув увагу на ролі Російської Православної Церкви, як оборонця “православ'я” та збирача і патрона всіх руських земель. До речі, президент Єльцин постарався про те, щоб під час головних святкувань у Москві Патріарх Алексій сидів на трибуні поруч президента Клінтона.

Другий день перебування президента Клінтона в Києві був незабутнім для тисячів студентів і громадян столиці. День перед тим було хмарно і непривітно. В п'ятницю рано, 12-го травня, почало випогоджуватися і вже від самого ранку перед університетом ім. Тараса Шевченка збиралися тисячні маси людей, за даними преси, від 75 до 100 тисяч. Панував святочний настрій. Орхестри грали українські пісні й американські військові марші. Під звуки маршу “Гейл ту те чіф”, президент і пані Клінтон, як також ректор Скопенко і представники студентів увійшли на трибуну. Після привітань від студентів промовив ректор Скопенко, який вручив президентові Клінтонові почесний докторат університету ім. Тараса Шевченка. Для мене було цікаво не тільки слухати президента Клінтона, але також слідкувати за реакцією слухачів на його промову. Як відомо з преси,

промова Клінтона була знаменитою. Він підкреслив важливу роль України, як країни центральної Європи, незалежність і стабільність якої є вимогою державних інтересів Америки. Слухачі особливо тепло реагували на цитати з віршів Тараса Шевченка, а особливо тоді, коли президент Клінтон сказав: “Коли війська США вперше зустріли советські військові з’єднання на ріці Ельбі й легендарно подали собі руки над визволеною Європою, з’єднання яке вони зустріли належало до першого українського фронту”. Окликом “Слава Україні” президент Клінтон закінчив свою знамениту промову під ентузіастичну реакцією слухачів. Не тільки студенти, але й багато старших людей були зворушені. Президент і перша лейді також були зворушені реакцією слухачів. До речі, президент зійшов з трибуни, підійшов до української військової оркестри і обнявши диригента, привітався з членами оркестри. Своє перебування в Києві, президент Клінтон продовжив на три години, щоб відвідати Софійський Собор, Печерську Лавру та Андріївський Собор.

В суботу, 27-го травня, у великій аудиторії університету ім. Драгоманова відбулися установчі збори Академічного Товариства ім. Міхновського. У зборах взяли участь делегати майже з усіх областей України. Збори постановили об’єднати національно свідомих науковців України та впливати на наукові установи України, щоб їхня наукова політика служила національно-державницьким інтересам. Мені було приємно зложити привіт на зборах від Американського Академічного Товариства ім. Міхновського.

В Україні можна було завважити багато проявів пробудження національної свідомості, але, на жаль, є також контрасти давнього способу думання. Тут розкажу одну подію. З початком червня 1995 р. державне телебачення широко коментувало ювілей заснування в Криму відомого піонерського табору “Артек”, до якого за сталінських часів стягали дітей з цілого Советського Союзу, щоб виховувати їх у дусі ленінізму-сталінізму. Чомусь в ювілейних святкуваннях і “Великій ватрі” з цієї нагоди взяв участь президент України, а уряд призначив поважну суму грошей, щоб покрити видатки святкувань. Один звітодавець на телебаченні у своїй ностальгії і замороченні пішов так далеко, що з теплом згадував про Леніна і Сталіна та “бабусин червоний піонерський галстук”. За неперевіреними даними кошти святку-

вань в “Артеку” коштували державу мільйони карбованців. Хочеться вірити, що в майбутньому уряд України так само щедро буде підтримувати пластові й сумівські табори.

В середу, 14-го червня, в бюро ректора Шкіля я мав довшу розмову з професором Ярмаченком, президентом Академії Педагогічних Наук, як також з деканом Стельмаховичем з університету ім. Стефаника в Івано-Франківську. З деканом Стельмаховичем ми устійнили програму відвідин студентів з Ратгерського університету в університеті ім. Василя Стефаника в Івано-Франківську.

У вівторок, 27-го червня, ректор Шкіль і я мав довшу авдієнцію в міністра освіти професора Згуровського. Того ж дня по полудні прилетіла до Києва група студентів-аспірантів Ратгерського університету, щоб розпочати студійну туру. Інструктором групи була д-р Ольга Грицак. Студійна тура почалася в університеті ім. Драгоманова. Короткі доповіді для студентів виголосили: ректор Шкіль, проректор Дмитренко, декан педагогічного факультету Бондар і завідуючий відділом психології професор Левченко. В дискусії, після доповідей, студентів найбільше цікавили подібності й різниці між університетськими програмами в Україні і США. Того самого дня я мав також доповідь для викладачів і професорів Інституту Українознавства Київського Національного Університету на тему: “Українська психологія в пошуках своєї ідентичності та нові напрямки в етнопсихології”. Після доповіді розвинулася довша і цікава дискусія.

Четвер, 29-го і п'ятниця 30-го червня, були призначені на виклади і семінарі в університеті Києво-Могилянської Академії, а також на відвідини адміністрації народних шкіл міста Києва. Зустріч для нас у Києво-Могилянській Академії zorganizував проректор Зубко. Промовляли також професор В. Замостіян, спеціаліст нуклеарної медицини і д-р Зоя Хижняк, історик. Увечорі того дня я з дружиною, на запрошення ректора Шкіля, пішли до театру ім. Івана Франка на прем'єру п'єси “Петро Дорошенко”. Було приємно завважити, що глядачі позитивно реагували на ті місця в п'єсі, де гетьман Дорошенко пояснював потребу союзу з Туреччиною, щоб боронитися від впливів Москви.

У п'ятницю, 30-го червня до полудня, ратгерська група знову відвідала університет Києво-Могилянської Академії. До

студентів промовляла професор Зоя Хижняк, котра також пояснювала історичні архітектурні пам'ятки на терені університету. Професор Хижняк, це дійсно знаменитий історик, знавець Києво-Могилянської Академії доби гетьманату. Того дня по полудні наші американці-студенти мали приємну нагоду відбутися подорож по Дніпру моторовим корабликом. Була чудова погода і всі насолоджувалися видом Києва і могутнього Дніпра, а ті, що вміли, співали “Човен хитається” і “Реве та стогне Дніпр широкий”. Хоч, правда, у тому місці Дніпро ні не ревів, ні не стогнав.

Субота, 1-го липня, була призначена на подорож автобусом до Канева і відвідини могили Тараса Шевченка. Автобус їхав лівим берегом Дніпра через мальовничі околиці, повні історичних пам'яток. Кілька разів ми переїжджали попри козацькі кургани і на думку приходила трагічна доля нашого народу. Так хотілося б, щоб сповнилися слова Тараса Шевченка і молоде покоління українців зрозуміло, хто там лежить і кого, коли, й за що розпинали. Переїжджаючи через містечко Васильків я пригадав собі розповідь мого батька про те, що у Василькові в 1919 р. стояв постом кіш Українських Січових Стрільців, у котрому відбував військову службу мій батько. В Каневі ми поклонилися перед пам'ятником Тараса Шевченка, оглянули його музей та повні вражіння повернулися до Києва.

В неділю, 2-го липня, ми попрощалися з Києвом і вирушили в довшу подорож автобусом до Львова. Подорож тривала одинадцять годин, а дорога вела через Дубно, Почаїв, попри Броди і Олесько. Переїжджаючи через Житомирську і Рівенську області в сторону Тернопільщини, навіть з вікна автобусу можна було завважити різницю як виглядали села і присадибні господарства. На жаль, ще далі час-від-часу при дорогах видно було великі металеві пам'ятники “доблесним” воїнам Другої світової війни. А вже цілком, як анахронізм, вразив мене величезний пам'ятник бійцям кінної армії Будьонного для відзначення його походу проти Польщі в 1920 р. Виринає питання, з якої рації до сьогодні на українській землі стоїть пам'ятник воїнам Будьонного? Чому ніхто сьогодні не додумався до того, щоб продати цей метал Росії як частину нашої “заборгованості” за енергоносії? Наш автобус скрутив з дороги, щоб відвідати Почаївський монастир, який в 1990-их роках робив прикре вражіння, як кубло п'ятої колони московського Патріярха Алексія. До речі, один з

монахів, котрий розповідав туристам про монастир, домовився до того, що назвав українських католицьких священників злочинцями і вислужниками Гітлера. Пані Оля, наша провідниця від “Інтуриста”, вислухала від мене лекцію на тему монахів в Почаївському монастирі.

У Львові наша студійна група відвідала університет ім. Івана Франка, центр міжнародної освіти Міністерства Освіти України, середню школу, де англійською мовою вчили учителі, добровольці з Америки, та гарно зорганізовану початкову школу. Незабутніми для нас були відвідини собору святого Юра, де наша група одержала дозвіл помолитися у крипті собору над тілами кардинала Сембратовича, Патріярха Сліпого і Слуги Божого Митрополита Андрея. Багато допоміг нам у Львові про-ректор Анатолій Карась. У плянах нашої студійної групи були ще відвідини університету ім. Василя Стефаника в Івано-Франківську.

До Івано-Франківська ми виїхали зі Львова 6-го липня і по дорозі відвідали Рогатин, Галич і Крилос. У Рогатині оглянули старинну дерев'яну церкву-музей. Було також цікаво завважити, що на ринку біля нової церкви є прикріплена таблиця, де англійською мовою є пояснення, що з Рогатина походила Роксоляна, дружина турецького султана. Таблиця викликала велике зацікавлення американських студентів. Відвідуючи Крилос, ми зустріли там групу молодих людей в одностроях з прапорами. Вони пояснили нам, що в літі йдуть від села до села та ведуть національно-освідомлюючу працю. У своїй програмі вони виступають проти хабарництва, заневищення довкілля та алкоголізму. Як виявилось, політично вони були споріднені з УНА і УНСО. Із Крилоса вони ішли до Івано-Франківська, де мало відбутися велике віче. Вечором ми прибули до Івано-Франківська і примістилися у гарному готелі “Роксоляна”.

У п'ятницю, 7-го липня, наша студійна група відвідала університет ім. Василя Стефаника, де нас чекала приємна несподіванка. Нашу групу зустрів університетський хор хлібом і сіллю та в'язанкою українських національних пісень. Настрій був чудовий і відразу відчувалося, що ми в частині України, яка ніколи не втратила свого національного обличчя. Цікаву програму на університеті зорганізував для нас декан Стельмахович, член Академії Педагогічних Наук. Шкода тільки, що ми не мали

змоги провести на згаданому університеті довше часу.

Наша студійна тура добігала до кінця. В неділю, 9-го липня, ми вибралися в гори, щоб показати нашим американським студентам Скит Манявський та околиці Яремча включно зі скелями Довбуша. В Яремчі ми оглянули гарну дерев'яну церкву, в якій служили отці Студити. На жаль, ми нікого з них не застали, бо якраз того дня в Зарваниці відбувалося відновлення монастиря Студитів і вони туди поїхали. Наталка вийшла на верх гори Довбуша і її зробили там знімку, з чого вона була дуже вдоволена. На жаль, я тоді вже зле почувався і сидів під горою в автобусі. В поворотній дорозі від скель Довбуша ми побачили з вікна автобуса картину, яка мусіла зворушити кожного українця до глибини душі. Далеко від дороги, на скилястій кручі стояла дерев'яна капличка, а біля неї великий національний прапор. На тому місці в 1952 чи 1953 році відбувся бій УПА зі спецвідділами НКВД.

У понеділок, 10-го липня, наші студенти під проводом д-ра Ольги Грицак виїхали до Ужгороду і Будапешту, а з Будапешту до США. Того самого дня наш кузин відвіз нас з Івано-Франківська до Львова. У Львові ми переночували в готелі "Дністер".

11-го липня ми відлетіли польською летунською лінією до Варшави, а з Варшави американською до Нью Йорку. В дорозі з Франкфурту я мав приступ серця і на другий день, по приїзді додому, мусів піти до шпиталю.

При кінці липня 1995 року я перейшов щасливо операцію серця. З початком весняного семестра 1996 року я почав продовжувати свою працю на університеті.

НА СХИЛІ ВІКУ

від 2001 року

В 1996 році я уступив зі становища продекана Вищої Педагогічної Школи, щоб повністю зайнятися науково-видавничою працею. В листопаді 2001 року факультет психології організував для мене прашання-обід. Мені було приємно, що на прашання прийшли також студенти з України, котрі в тому році були на стажуванні в Ратгерсі. Короткі слова прашання висловили професори Стен Вайделло, Даг Пенфілд і Джеф Сміт.

Офіційно я пішов на пенсію 1-го січня 2002 року, після 35 років праці на університеті Ратгерс. В лютому 2002 р. я одержав з університету грамоту професора-емерита. В 2001 році вийшли друком дві мої англomовні книжки: “Education and Research from a Global Perspective” (Charles C. Thomas Publisher) та “Ethnicity Race and Nationality in Education” (N. Shimahara, A. S. Tomlinson-Clarke, L. Erlbaum Publisher). В згаданій книжці є також розділ на тему: “Educational Reform and Language Issue in Ukraine”. Авторами були я і професор Петро Кононенко з університету ім. Тараса Шевченка.

В 2003 році вийшла друком в Києві у видавництві “Аконіт”, за редакцією Оксани Сліпушко, моя книжка “Педагогічна психологія”. Праця одержала високу оцінку від Міністерства Освіти України, де в листі до мене було написано: “На наш погляд, праця підготовлена на високому фаховому рівні, має помітні науково-методичні аспекти, а тому стане у нагоді як студентам, так і викладачам у нашій державі. Крім того має сенс їх ознайомити з працею американського фахівця, яка робить внесок у розвиток психологічної науки як української, так і світової”.

Книжка появилася повторним накладом, тиражем 2,000 примірників.

В 2004 році вийшла друком в Києві моя книжка під наголовком “Національна свідомість як рушійна сила державотворення. Психологічна інтерпретація”. Праця присвячена для сучасної України проблемі, аналізу, ролі та значінню національної свідомості в процесі розбудови Української Держави. Особлива увага присвячена видатним історичним постаттям та їхнього розуміння національної свідомості. Процес свідомості розглянутий в психологічному контексті з особливим наголосом на такі проблеми як психологічні мотиви і національна свідомість, героїзм як найвищий вимір національної свідомості, національна свідомість в контексті батьківщини і діаспори. Також розглянуто питання національної свідомості в добу глобалізації.

Рік пізніше, в 2005 р., у видавництві “Аконіт” вийшла друком моя праця “Особистість, розвиток, теорії та виміри”. Особистість розглянуто як психологічний конструкт в історичній перспективі, беручи до уваги такі теорії як психоаналіз і аналітична психологія, бегеїоризм як поведікознавство, гуманістичні й екзистенціальні погляди на особистість. Праця містить також аналізу деяких психометричних прийомів на оцінювання та виміри особистості. Книжка містить також опис найбільш поширених психологічних тестів особистості.

У книзі, яка вийшла друком в 2007 році, під наголовком “Людина в пошуках суті буття”, я розглянув питання буття у філософсько-психологічному контексті. Дійсне розуміння суті буття людини вимагає взаємодії раціонального і духового пізнання. У вступі до книжки рецензент писав: “Автор розмірковує над можливостями людського розуму в осягненні суті її існування-буття. Він коротко описує генезис і розвиток людини від праісторичних часів до сьогодення, дає власну інтерпретацію того, як розуміли суть людського буття Тарас Шевченко, Фольганг Гете, Василь Симоненко. Автор, спираючись на різних поглядах та інтерпретаціях суті людського буття, дає власне його розуміння”. Ця праця була написана для того, щоб заохотити читача до подальших роздумів над цією складною і важливою для сучасного людства проблемою.

В листопаді 2007 року мене повідомлено, що видавництво

“Аконіт” рішило видати збірку моїх психологічних праць. Така збірка вийшла друком в 2008 році під наголовком “Праці з психології”. В збірнику зібрані праці, вже давніше друковані, такі як: “Вплив християнства на формування української психіки”, “Антін Макаренко – науковець з наганом”, “Українська психологія на перехресті впливів Заходу і Сходу” та інші.

На протязі моєї наукової діяльності моїм бажанням було написати працю про українську психологію з історичної перспективи. Працю я рішив писати англійською мовою, щоб поінформувати англомовних читачів про стан української науки в радянській дійсності.

В 2006 році рукопис був готовий до друку, одначе, з появою цієї книжки є пов’язана цікава історія, яка, до деякої міри, наświetлює проблеми, які можуть бути пов’язані з англомовними рецензентами. В кінці 2006 р. я вислав рукопис до Канадського Інституту Українських Студій в Торонто. Інститут затруднив двох рецензентів – українського психолога з України і англомовного з Канади.

Опінію українського рецензента можна вважати, в загальному, об’єктивною. Він звернув увагу, що “...книжку пронизує біль втрати багатьох можливостей української психологічної науки та практичної психології за час входження України до складу імперії. Цей біль є зрозумілим та викликає пошану”. Одначе, дивно звучить заввага, що опис проблем Чорнобильської катастрофи є “заполітизований”.

На жаль, англомовний рецензент виявив не тільки негативне упередження, але також брак знання історії психології, коли говоримо про педологію. Згаданий рецензент дослівно писав: “...Frequently, the author launches into an anti-Russian and anti-Soviet tirade... The author talks about pedology from page 37 onward. According to my dictionary pedology is the science of soils”. Чому рецензент вважає, що критика бувшої радянської психології, це анти-російські й анти-советські наклепи. Відносно педології, то він правдоподібно заглядав у злий словар. Дефініція педології є в словарі Вебстера, як також в Педагогічному словарі (видання Академії Наук РСФР, рік 1960, стор. 114) та в Українсько-англійському словарі Подвеська (рік 1973, стор. 538). Про педологію писали такі світочі світової психологічної науки як Володимир Бехтєрев, Лев Вигоцкий і Андрій Люрія.

Одержавши відмову від Канадського Інституту, я післав рукопис до University Press of America. Від видавництва, я одержав листа з 21-го листопада, де було написано: “...I am pleased to inform you that the Editorial Board has agreed to publish “Psychology in Ukraine. A Historical Perspective””. Книжка вийшла друком в червні 2008 року. З початком жовтня 2008 р. я одержав повідомлення від американського видавництва, що вони погодилися, щоб моя англомовна праця вийшла друком українською мовою. Згаданий переклад і передрук виконало видавництво “Аконіт” в Києві.

Українськомовний переклад моєї книжки появився друком при кінці 2008 року. З початком листопада я одержав з Києва приємну вістку. Мене повідомлено, що моя книжка “Педагогічна психологія”, рішенням Вченої Ради університету, включена до обов’язкових джерел, які вивчаються на факультеті Психології Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка.

В додатку до наукових праць я є автором чисельних статей і дописів в журналах та часописах друкованих в Україні й діаспорі, м.ін.: *Рідна Школа, Освіта, Українознавство, Українські Проблеми, Пластовий Шлях, Гомін України, Шлях Перемоги, Національна Трибуна, Свобода, Америка*.

В українській громаді я був членом Управи НТШ в Америці та членом Політичної Ради Українського Конгресового Комітету Америки. В Пласті я є пластун-сеньйор керівництва, бувший станичний і бувший член Наукової Комісії Головної Пластової Булави.

З перспективи пройденого життєвого шляху, з задоволенням можу глядіти в минуле та з надією і вірою очікувати майбутнього.

Говорячи про минуле, бажаю висловити особливу подяку моїй дружині Наталці за її поміч, виrozumіння і вірність. Тішуся осягами своїх дітей Юрка і Марусі. Радію своїми онуками.

ФОТОАЛЬБОМ

Головінські в Зарваниці

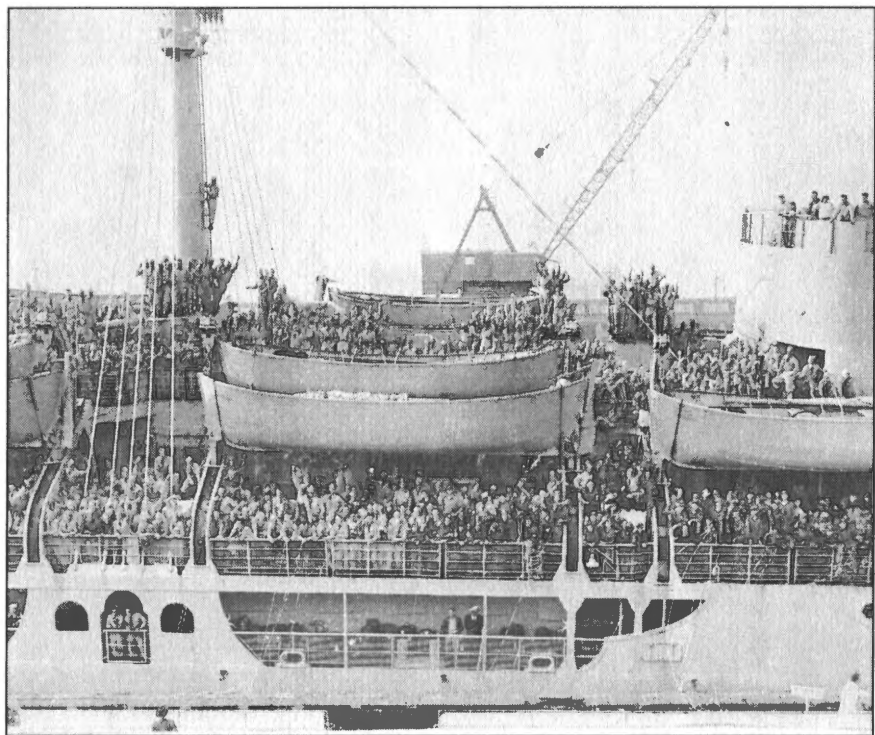
Мої батьки, сестри Аня і Наталка, брат Андрій.

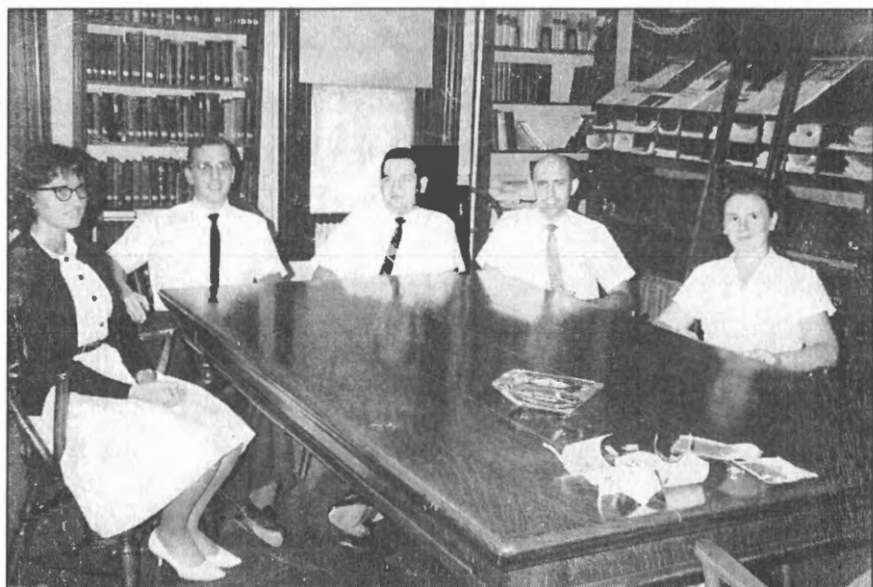
Однорічний Івась з мамою.

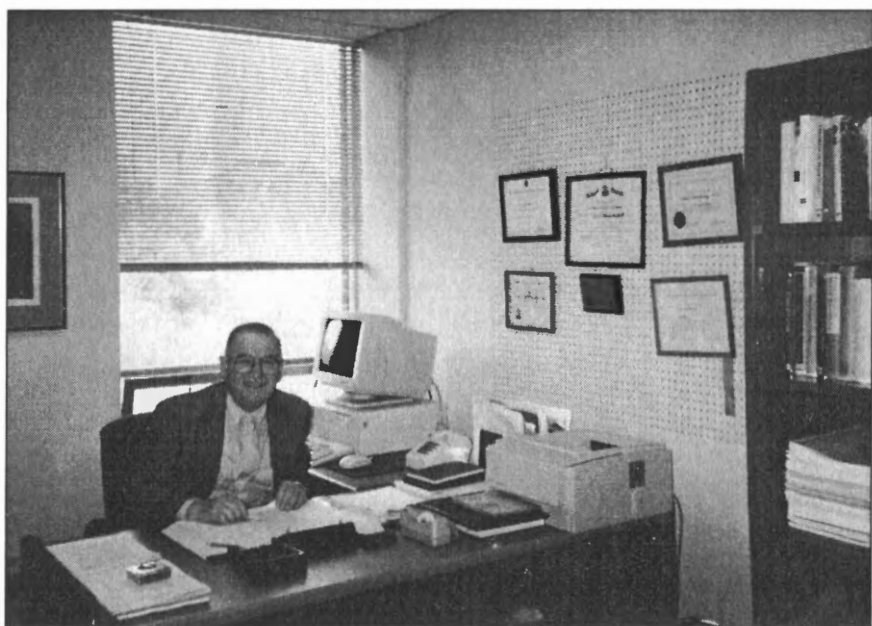
Корея, 1951-1952.

Поворот з Корей.

Психологи в Інституті у Вайнленді.

В кабінеті університету Ратгерс.

*Головна Управа Академічного Товариства ім. Міхновського
з професором Штогрином.*

Засідання Управи в університеті Ілліной.

Доповідь в Нью Йорку на Академії 50-ліття Карпатської України.

Доповідь в Нью Йорку на Академії 50-ліття УПА.

"Круглий стіл" в НТШ.

Сидять професори: М. Лабунька, В. Маркусь, І. Головінський, В. Стойко.

Комісія міжнародних зв'язків. Вища Педагогічна Школа – університет Ратгерс. Професори: Д. Мушінські, І. Головінський, Н. Шімагара.

*Губернатор Нью-Джерсі Т. Кеан підписує декларацію
1000-ліття Хрещення України.*

*Наукова Конференція 1000-ліття.
Професор Бацюрків, Патріярх Любачівський.*

Дніпро широкий біля Києва.

Моє помешкання в Києві, весна 1995 р.

*Американські студенти у відвідинах Університету
Києво-Могилянська Академія.*

Студенти університету ім. Драгоманова слухають моєї доповіді.

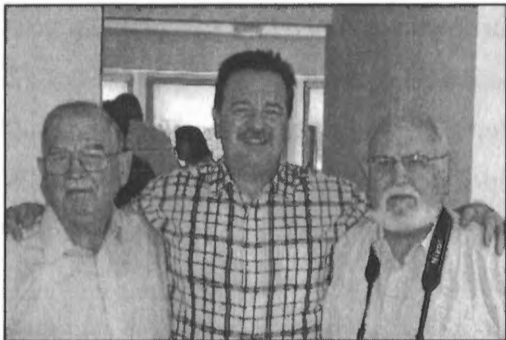

*Студенти з України і Українська Студентська Громада
Університету Ратгерс.*

*Американські студенти відпочивають в Карпатах в дорозі зі Львова
до університету ім. Стефаника в Івано-Франківську.*

*Моє 80-ліття.
Син Юрій
і онук Роман.*

Брат Андрій і син Юрій.

Донька Маруся зі мною.

На Союзівці. На схилі віку.

ЗМІСТ

Вступ	5
Дитячі роки (1927-1941)	7
Бережанська гімназія (1941-1944)	11
Переселенчі табори в Австрії (1945-1949)	14
Приїзд до США і Корейська війна (1949-1952)	25
Вайнленд і початок професійної праці (1959-1966)	31
Катастрофа Чорнобиля (1986)	33
Тисячоліття Хрещення України (1988)	38
Конференції на Університеті Ілліной (1980-2006)	40
Студенти з України на Університеті Ратгерс (1993-2001)	48
Поїздки в Україну після проголошення незалежності (1992-1995)	51
На схилі віку (від 2001 року)	63
Фотоальбом	67

